

У. І. Куліковіч, Г. К. Чахоўскі

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

фаналогія, арфаэпія, графіка, арфаграфія

Практыкум

Для студэнтаў I курса
спецыяльнасці D210501
“Беларуская філалогія”

**Мінск
БДУ
2004**

Рэцэнзенты: *З. І Бадзевіч*, кандыдат філалагічных навук;
дацэнт, загадчык кафедры сучаснай беларускай

мовы

філалагічнага факультэта БДУ.
С. У. Махонь, кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры рускай мовы БДУ

Зацверджана Вучоным саветам філалагічнага факультэта
Пратакол № 2 ад 20 лістапада 2003 г.

Куліковіч У. І., Чахоўскі Г. К.

Сучасная беларуская мова. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка.
Арфаграфія: Практыкум для студэнтаў I курса спецыяльнасці
D210501 "Беларуская філалогія". -- Мн.: БДУ, 2004. -- ____ с.

Практыкум па сучаснай беларускай мове прапануецца для
студэнтаў дзённага аддзялення спецыяльнасці "Беларуская
філалогія". У ім улічаны сучасныя лінгвістычныя канцэпцыі і
падыходы да моўных з'яў і працэсаў. Пададзены спіс літаратуры
для самастойнага азнаямлення.

Пералік пытанняў да экзаменаў і залікаў

1. Беларуская мова як найважнейшы элемент нацыянальнай культуры, як фактар нацыянальнай самасвядомасці.
2. Сацыяльная і функцыянальная дыферэнцыяцыя беларускай нацыянальнай мовы.
3. Месца (у прасторы і часе) беларускай мовы сярод іншых моў свету.
4. Паходжанне беларускай мовы і асноўныя этапы яе развіцця.
5. Беларуская літаратурная мова і тэрытарыяльныя дыялекты.
6. Фанетычны ўзровень мовы. Прадмет і задачы курса фанетыкі.
7. Гукавое чляненне моўнай плыні. Сегментныя і суперсегментныя фанетычныя адзінкі.
8. Тыпы класіфікацыі гукаў. Практычнае выкарыстанне звестак аб артыкуляцыі і акустыцы гукаў.
9. Галосныя і зычныя гукі: артыкуляцыйнае, акустычнае і функцыянальнае адрозненне паміж імі.
10. Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных у беларускай мове.
11. Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных у беларускай мове.
12. Артыкуляцыйная база беларускай мовы.
13. Гук і сэнс. Гукапіс.
14. Склад як вымаўленчая адзінка. Асноўныя тэорыі склада.
15. Тыпы складоў у беларускай мове. Асноўныя прынцыпы складападзелу.
16. Гукі ў моўнай плыні. Фанетычныя змены гукаў.
17. Асіміляцыйныя працэсы ў беларускай мове.
18. Акамадацыя і дысіміяцыя ў беларускай мове.
19. Прыстаўныя галосныя і зычныя ў беларускай мове, іх фанетычны і фаналагічны статус.
20. Сцяжэнне, спрашчэнне гукавых спалучэнняў. Гістарычная абумоўленасць гэтых працэсаў.
21. Пазіцыйныя чаргаванні зычных у беларускай мове.
22. Пазіцыйныя чаргаванні галосных у беларускай мове.
23. Формула акання ў беларускай мове.
24. Гістарычныя чаргаванні зычных у беларускай мове.
25. Гістарычныя чаргаванні галосных у беларускай мове.
26. Фанетычная прырода націску. Функцыі слоўнага націску.

27. Тыпы націску. Клітыкі ў беларускай мове.
28. Інтанацыя як суперсегментная адзінка.
29. Асноўныя тыпы інтанацыйных канструкцый у беларускай мове.
30. Фаналогія, яе прадмет і задачы.
31. Паняцце фанемы. Трактоўка фанемы ў розных фаналагічных школах.
32. Моцныя і слабыя пазіцыі фанем. Варыянты і варыяцыі фанем.
33. Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Асноўная і перыферычная фаналагічная падсістэмы.
34. Карэляцыя звонкіх – глухіх зычных у беларускай мове, іх сінфікацыі і перцэптыўныя моцныя і слабыя пазіцыі.
35. Карэляцыя цвёрдых – мяккіх зычных у беларускай мове, іх сінфікацыі і перцэптыўныя моцныя і слабыя пазіцыі.
36. Няпарныя па глухасці – звонкасці з пункту гледжання фанетыкі і фаналогіі.
37. Няпарныя па цвёрдасці – мяккасці з пункту гледжання фанетыкі і фаналогіі.
38. Карэляцыі зычных па месцы і спосабу ўтварэння.
39. Падоўжаныя зычныя з пункту гледжання фанетыкі і фаналогіі.
40. Склад і сістэма галосных фанем. Моцныя і слабыя пазіцыі галосных фанем.
41. Фанетычная сістэма і культура вымаўлення. Прадмет і задачы арфаэпіі.
42. Арфаэпія зычных у моцных і слабых пазіцыях.
43. Арфаэпія галосных у моцных і слабых пазіцыях.
44. Арфаэпія галосных і зычных у словах іншамоўнага паходжання.
45. Адхіленні ад літаратурнага вымаўлення, іх прычыны.
46. Арфаэпічная варыянтнасць. Стылі вымаўлення.
47. Гісторыя фарміравання беларускай арфаэпіі.
48. Графіка, яе прадмет і задачы. Гісторыя беларускай графікі.
49. Суадносіны паміж гукамі і літарамі ў беларускай мове. Функцыі раздзяляльных знакаў.
50. Прынцыпы беларускай графікі.
51. Арфаграфія, яе прадмет і задачы.
52. Сувязь беларускай фанетыкі з графікай і арфаграфіяй. Апорнае напісанне і арфаграма.

53. Прынцыпы беларускай арфаграфіі.
54. Правапіс галосных паводле фанетычнага прынцыпу. Перадача акання і якання на пісьме.
55. Адхіленні ад фанетычнага прынцыпу ў правапісе галосных. Традыцыйныя і фанематычныя напісанні.
56. Правапіс зычных паводле фанетычнага прынцыпу.
57. Правапіс зычных паводле фанематычнага прынцыпу.
58. Арфаграфія запазычаных слоў у беларускай мове.
59. Арфаграфія ўласных імёнаў.
60. Напісанне слоў разам, асобна, праз злучок.
61. Правілы скарачэння і пераносу слоў.
62. Гісторыя фарміравання беларускай арфаграфіі. Рэформа 1933 года і праблемы сучаснага беларускага правапісу.

ЛІТАРАТУРА

1. *Беларуская граматыка*. Ч 1. Мн., 1985.
2. *Беларуская мова: Энцыклапедыя*. Мн., 1994.
3. *Камароўскі Я.М.* Сучасная беларуская арфаграфія. Мн., 1985.
4. *Камароўскі Я.М., Сямешка Л.І.* Сучасная беларуская мова. Фанетыка і фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Мн., 1985.
5. *Крывіцкі А.А., Падлужны А.І.* Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
6. *Куліковіч У.* Беларускі правапіс. Мн., 1998.
7. *Падлужны А.І.* Мяккія зычныя ў беларускай мове // *Беларуская лінгвістыка*. Вып. 44. Мн., 1995; Вып. 45. Мн., 1996.
8. *Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*. Мн., 1959.
9. *Сямешка Л.І.* Беларуская мова. Мн., 1999.
10. *Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І.* Курс беларускай мовы. Мн., 1996.
11. *Фанетыка беларускай літаратурнай мовы*. Мн., 1989.
12. *Фанетыка слова ў беларускай мове*. Мн.; 1983.
13. *Янкоўскі Ф.М.* Беларускае літаратурнае вымаўленне. Мн., 1976.
14. *Яновіч А.І.* Станаўленне графічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы // *Беларуская лінгвістыка*. Вып. 31. Мн., 1987.

Практычныя заняткі № 1

ПІСЬМОВАЯ РАБОТА № 1

Мэта. Праверыць лінгвістычную і маўленчую кампетэнцыю студэнтаў, іх уменне карыстацца набытымі ў школе ведамі для дасягнення арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці, а таксама праверыць навыкі фанетычнага разбору.

Варыянт 1

Заданні

1. *Аформіце тэкст, падзяляючы яго на абзацы і афармляючы ў адпаведнасці з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі нормамі. Лічбы, якія сустракаюцца ў тэксце, запішыце словамі.*
2. *Вызначце і запішыце тэму і ідэю (галоўную думку) тэксту.*
3. *Укажыце стыль тэксту і тып маўлення.*
4. *Зрабіце фанетычны разбор падкрэсленых слоў.*

Аб чым гавораць тапанімічныя факты?

першыя паведамлен.і аб назве Беларусі адносяцца да другой паловы XIV ст..год..я (у,ў) вершы (А,а)ўстрыйскага пр..дворнага паэта Петэра Зухенвірта прыс..веча(н, нн)ага памяці рыц..ра які памёр у 1360 го..е сустракаецца выраз Weizen-Reuzzen які ўяўляе сабой пер..клад наймен..я Беларусі паэт Зухенвірт жыву пры (В,в)енскім двар.. ў 1356–1395 гадах што дае магчымас..ць прыкладна вызначыць дату напісан..я верш.. першая фіксацыя наймен..я Белая Русь (на)жаль не змя..чае інф..рмацыі аб яе г(ія,еа,ея)графічнай праекцы.. аднак дакладна в..дома што ўжо (ў)пачатку XV ст..год..я (П,п)рус..кія рыц..ры выкарысто..валі гэтак наймен..е ў адносінах да (М,м)аско..скай (Р,р)усі (у,ў) 1413 го..е вялікі магiстр Прусіі паведамляў чэ..каму каралю аб хуткай вайне з (М,м)асковіяй і называў гэтую краіну Белай Рус..ю (П,п)ольскі храніст XVI ст..год..я Мацей Стрыйкоўскі лічыў вялікага правіц..ля (М,м)аскоўскага кня..тва Івана Данілавіча Каліту “князем беларускім” гэтым і ін..шым фактам або не ..находзілі

тлумачэн..я або лічылі іх памылковымі і нават фальсіфікацы..й наўмысным ра..мяшчэн..ем Белай Русі ў межах (М,м)асковіі справа ў тым што адзначан..ую г(ія,еа,ея)графічную пра..кцыю Белай Русі ма..чыма зразумець толькі пры ўмове дакладнага ўразуме(ні,нн)я значэн..я слова “белы” (у,ў) спалучэнні Белая Русь нас цікавіць не на..огул сукупнас..ць усіх р..знастайных пер..асэнсаван..яў слова “белы” якія сустракаюцца ў фалькл..рных і міфалагічных сюж..тах розных народаў што зразумела цікава ў плане вывучэння колеравай сімволікі на..огул яе адлюстраван..я ў (да)хрысц(ія, іа)нскай культурнай тра(ды,дзі)цыі якая ў..ыходзіць да найстаражытнейшай (І,і)ндаеўрапейскай эпохі мы павінны асэнсаваць менавіта тапанімічнае значэн..е слова “белы” якое цалкам “ра..шыфроўвае..ца” пры супастаўле(ні,нн)і з ін..шымі г(ія,еа,ея)графічнымі назвамі у гэтай с..вязі асабліва паказальная назва горад.. (В,в)ены якая ў..ыходзіць да (старажытна)кель(тс,ц)кага абазначэн..я Vindobona дзе vind – find – “белы” такія абазначэн..і служылі перш за ўсё для наймення асабліва значнага горада на славянскіх (тэ,це)рыторыях блі..кімі або то..снымі па першапачатковаму значэ(ні,нн)ю аказваюцца шматлікі.. назвы гарадоў тыпу Белгарад, Белград, Белая Царква такім чынам найменне Белая Русь на (ўсходне)славянскай (тэ, це)рыторыі першапачаткова мела ху..чэй за ўсё значэн..е “цэнтральная галоўная самая значная зямля палітычны цэнтр”

(А.Рогалеў)

Варыянт 2

Заданні

1. *Аформіце тэкст, падзяляючы яго на абзацы і афармляючы ў адпаведнасці з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі нормамі. Лічбы, якія сустракаюцца ў тэксце, запісаць словамі.*
2. *Вызначце і запішыце тэму і ідэю (галоўную думку) тэксту.*
3. *Укажыце стыль тэксту і тып маўлення.*
4. *Зрабіце фанетычны разбор падкрэсленых слоў.*

пакара(ні,нн)е б..спамятнасцю адна з самых жорс(ц,т)кіх
 караў якія толькі ведае чалаве(тс,ц)тва наш народ каралі гэтай
 караю (на)працягу стагод..яў амаль усе заваё(в,ў)нікі і трэба
 сказаць многае дамагліся адзін з самых гордых і таленавітых
 народаў які стварыў ш..дэўры ў шмат якіх галінах ч..лавечай
 дзейнас..ці які меў сваю дз..ржаву (В,в)ялікае (К,к)няства
 (Л,л)ітоўскае ледзь (не,ня,ні) быў ператвораны ў людзей што не
 помняць сваіх каранёў (на)просту ў насельніцтва кажуць калі
 ч..лавеку паўтараць увесь час што ён (не,ні) ч..лаvek а свін..я ён
 не вытрымае зарохкае а нам жа бел..русам паўтаралі (што)дзень
 гадамі што мы ніякі (не,ні) народ што мы (не,ня,ні) маем сваёй
 мовы што ў нас (не,ні) было і няма сваёй гісторыі свайго
 мінулага і будучага хаваліся замоўч..валіся факты і імён..
 наш..й славы і велічы а калі (сёе)тое і (в,у,ў)спаміналася дык
 толькі з адмоўнымі эпіт..тамі былі распрацаваны цэлы..
 прагра(м,мм)ы па апаляч..ва(ні,нн)ю анямеч..ва(ні,нн)ю
 русіфікацыі нельга было як пісаў М.Дабралюбаў каб цэлы край
 так вось узялі ды і забілі паглядзім што яшчэ скажуць самі
 беларусы і беларусы казалі ў канцы ХІХ пачатку ХХ стаго..зя
 ўзнікаюць адна за адной белару(с,сс)кія нац(ыя,ыя)нальныя
 арганізацыі партыі выдаве(тс,ц)твы газеты пачалося
 беларускае (А,а)драджэн..е асаблівага ўздым.. яно дасягнула ў
 часы рэвалюц(ыё,ый)ных падзей 1905-1907 і 1917-1918 гадоў
 гэта і прывяло да ўтварэ(ні,нн)я с..пярша (Б,б)елару(с,сс)кай
 (Н,н)ароднай (Р,р)эспублікі потым (Б,б)елару(с,сс)кай
 (С,с)ацы..лістычнай (С,с)авецкай (Р,р)эспублікі такі ход падзей
 (не,ня) ўсім быў (да)спадобы ужо ў с..р..дзіне 20-х гадоў у
 (З,з)аходняй (Б,б)еларусі пачынаецца бара(дзь,ць)ба з усякім
 нац(ыя,ыя)нальным белару(с,сс)кім рухам зачыняюцца
 белару(с,сс)кія школы арышто..ваюцца вядомыя дзе..чы
 спыняецца выданне многіх белару(с,сс)кіх газет паступова гэтая
 бара(дзь,ць)ба перакід..ваецца і ў (С,с)аве(тс,ц)кую Беларусь
 пад выглядам выкрыц..я так званага
 нац(ыя,ыя)нал(дэмакратызм..) нацдэмаўшчыны вядзецца

планамернае выні..чэ(ні,нн)е ўсіх культурных слаёў грама(дс,ц)тва ган..бועцца мінулае белару(с,сс)кага народ.. яго мова сёння калі Беларусь заявіла пра незалежнас..ць і сув..рэні(тэ,це)т калі мы вяртаем гістарычную пам..ць вядома ж нады..шоў час а..даць тое што ў яго забралі а найперш трэба ўзнавіць імёны тых хто рабіў усё што было ў змозе каб белару(с,сс)кі народ а..чуваў с..бе народам меў сваю дзяржаўнас..ць рас..казаць пра кожнага з іх праўду

(Б.Сачанка)

Заданне для самастойнай работы

Устаўце прапушчаныя літары і знакі прыпынку. Вызначце стыль тэксту і тыпы маўлення. Адказ абгрунтуйце.

Пра..лен..е (Беларус)банка паведамляе што ў выканан..е пастаной 2-й сесіі ЦВК БССР ад 15 ліпеня 1924 г. аб (Б,б)еларусізацыі апарату пра..лен..ем банка былі арганізаваны для служачых курсы па вывучэнн.. беларускай мовы. Курсы працяг..валіся больш за (паў)года з якіх 3 месяц.. (ў)пачатку 1925 г. і (ў)пачатку 1926 г. а 3 ? месяц.. ў канцы 1925 г. і (ў)пачатку 1926 г. Пры сканчэнні курса.. камісі..й з удзелам прадстаўніка Галоўпалітасветы была праведзена праверка ведаў беларус..кай мовы (пры)чым з 35 служачых банка (с,з)далі залікі добра 3 здавальняюча 10 дрэнна 13. Раней (с,з)далі здавальняюча залікі ў другіх установах 3 не з'явіл..ся па ўважлівы.. прычына.. 2 а..тэрмінаванне мелі 2 без тлумачэння прычын не з'явіл..ся 2.

З 15 студзеня г.г. усё справаво(дс,ц)тва банк.. пер..ведзена на беларус..кую мову. Перапіска ц..пер вядзецца на беларус..кай мове кнігі і бланкі друкуюцца на беларус..кай мове розныя абвесткі і адзнакі а..дзелаў напісаны і пішучца гэтак(сама) (па)беларус..ку. Выключэн..е яшчэ бывае па бу..галтэрыі дзе харак(та,це)р працы і стан працаўнікоў не даюць мажлівас..ці цалкам пераве..ці ўсё на беларус..кую мову і праца вядзецца часткова на расійскай мове.

Дзеля забесп..чэння абслуго..вання нац(ыя,ыя)нальных мен..шасцяў Белсельбанк мае ў складзе сваіх працаўнікоў асоб ведаючых яўрэйскую і польскую мовы.

Практычныя заняткі № 2

ФАНЕМА ЯК РАД ГУКАЎ, ЯКІЯ ПАЗІЦЫЙНА ЧАРГУЮЦЦА

Мэта. Усвядоміць сутнасць фанемы як рада гукаў, што пазіцыйна чаргуюцца. Навучыцца дыферэнцыраваць асноўны алафон, варыянт і варыяцыю фанемы.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Акрэсліце асноўныя перадумовы ўзнікнення фаналогіі -- навукі аб гуках мовы. Як суадносяцца фанетыка і фаналогія?
2. Дайце азначэнні асноўных паняццяў фаналогіі.
3. Дайце вызначэнне фанемы. Што такое мінімальныя пары слоў?
4. У чым розніца паміж гукам і фанемай?
5. У чым розніца паміж фаналагічнымі (дыферэнцыяльнымі) і нефаналагічнымі прыкметамі?

Заданні для самастойнай работы

1. Ці можна вымавіць фанему? Адказ абгрунтуйце.
2. Што такое алафон? Праілюструйце адказ прыкладамі.
3. Што такое асноўны прадстаўнік фанемы? Праілюструйце адказ прыкладамі.
4. Што такое варыянт фанемы? Праілюструйце адказ прыкладамі.
5. Што такое варыяцыя фанемы? Праілюструйце адказ прыкладамі.

Пісьмовыя заданні

*Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі.
Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.
Назавіце, алафоны якіх фанем прэзентуюць гукі ў падкрэсленых словах.*

Творы сапраўднай паэзіі маюць адну а..метную якасць яны вельмі лё..ка (*над*)час з першага раз.. затрымліваюцца і (*на*)доўга застаюцца ў пам..ці. Тлумачыцца ..эта (*не*)толькі іх праўдзівым і гл..бокім зместам в..лікім ч..лавечым пачуццём (*не*)паўторнымі паэтычнымі ..образамі але і дакладнас..цю радка лагічнас..цю і паслядоўнас..цю думкі натуральнас..цю гучан..я сакавітас..цю мовы. Большасць жа вершаў М.Багдановіча якраз і вызначаецца гэтым.

М.Багдановіч на..учаўся роднай мове па кні..ка.. і таму ў яго вершах (*ня,не*)рэдка сустракаюцца русізмы многія слов.. ён ужывае ў формах (*не*)ўласцівых беларус..кай мове ін..шы раз не на тым складзе ставіць націск. Але (*ў*)вогуле мова яго твораў па сва..м ду(*се,ху*) ёсць мова беларус..кага народ.. . Яе характ..рызуе яркі нац(*ыа,ыя*)нальны каларыт.

Творчая дзейнас..ць М.Багдановіча шматгран..ая ён быў не толькі выдатным паэтам але і бліскучым перакла..чыкам тонкім літ..ратурным кры(*ці,ты*)кам гл..бокім дасле..чыкам і т(*эа,ыя*)рэтыкам літ..ратуры. Паэзія аднак праз увесь час заставалася для яго самай блізкай с(*ты,ці*)хіяй найпершым прызван..ем пр..дметам в..лікай любові яго в..лікага сэр..ца. Многія яго вершы (*у,ў*) тым ліку такія ш..дэўры нац(*ыа,ыя*)нальнай лірыкі як (*З,з*)орка (*В,в*)..нера (*С,с*)луцкія (*Т,т*)качыхі даўно зрабіліся п..пулярнымі народнымі пес..нямі.

Усяго дзес..ць гадоў прадаўжалася творчая дзейнас..ць таленавітага сына беларус..кай з..млі. Крыўдна мала суджана было пажыццё Багдановічу ён памёр на два..цаць ш..стым го.. жыцця напэўна яшчэ на по..ступах да таго што мы звычайна называем “росквітам творчых сіл”. Але творам якія ён паспеў падарыць народу выпаў зайздрос..ны лёс да яго (*не*)ўм..ручых радкоў усё з больш..й сілай цягнуцца шчырыя ..очы і сэр..цы лю(*ц,дс*)кія. Імя паэта стала адным з самых дарагіх імён у пам..ці ўдзячных на..чадкаў.

Заданне для самастойнай работы

Устаўце прапушчаныя літары і знакі прыпынку. Вызначце стылі тэкстаў і тыпы маўлення. Адказ абгрунтуйце.

Вераб..ёў амаль усе лічаць звычайнымі наш..мі птушкамі. Але перш..пачаткова гэта (*тыпова*)трапічныя птушкі с..мейства ткачыкавых прадстаўнікі якога ткуць з травы ш..рападобныя гнёзд.. якія падвеш..ваюць на кронах дрэў падобна ябл..кам. Такія гнёзды ткачыкавым неабходны для аховы ад трапічнага со..нца і моцных ліўн..ў. Пазней яны прыстасаваліся да жыцця побач з ч..лавекам і засялілі с..рэднія шыроты а ў нашым стагод..і з'явіліся і ў (*З,з*)апаляр..і.

Гэтыя птушкі адрозніваюцца спалучэн..ем у с..бе экалагічнай плас(*ці,ты*)чнасці і канс..рва(*ці,ты*)зму. Экалагічная плас(*ці,ты*)чнасць дапамагла ім рас..яліцца з (*Т,т*)рапічнай (*А,а*)фрыкі па ўсім свеце. Але канс..рва(*ці,ты*)зм не дазваляе ім адмовіцца ад пабудовы ш..рападобных гнёздаў у новых месцах пражыван..я ў дуплах шпакоўнях нішах пабудоў і нават тады калі дах над гняздом (*не*)патрэбны. Канс..рва(*ты,ці*)зм не дае ма..чымасці м..няць мес..а пражывання (*д,дз*)в(*юм,ум*) відам нашых вераб..ёў гара(*дс,ц*)кому і сельскаму. Яны так і жывуць круглы год там дзе прыстасаваліся. Вераб..і "згодны" жыць (*не*)пасрэдна побач з чалавекам але не разам з ім не ў клетках. Тым не мен..ш асобныя аматары ўтрымліваюць іх і нават разводзяць у с..бе дома. Але тут патрабуецца вялікая ц..рплінасць і добрае веданне б(*ія,іа*)логіі вераб..ёў. Трэба забяспечыць ім максімальна спр(*ыа,ыя*)льныя ўмовы для жыцця даць ма..чымасць больш рухацца рыхтаваць разнастайны корм уключаючы жывых нас..комых ч..рвякоў і г.д.

(Э.Самусенка)

Практычныя заняткі № 3

**ФАНЕМА ЯК МІНІМАЛЬНАЯ ЧАСТКА
ФАНАЛАГІЧНАЙ АПАЗІЦЫІ**

Мэта. Усвядоміць фанему як мінімальную частку фаналагічнай апазіцыі і як агульнае фанетычнае ўяўленне, здольнае адрозніваць словы. Навучыцца вызначаць дыферэнцыяльныя і інтэгральныя прыметы фанем, пазіцыі нейтралізацыі фанемных проціпастаўленняў, інструменты выдзялення, пераліку і інвентарызацыі фанем.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Як эвалюцыянавала паняцце фанемы?
2. Акрэсліце асноўныя фаналагічныя канцэпцыі.

Заданні для самастойнай работы

1. Што такое нейтралізацыя фаналагічных апазіцый? Прывядзіце прыклады нейтралізацыі.
2. Чым падобныя і чым адрозніваюцца паняцці гіперфанемы і архіфанемы? Прывядзіце прыклады.
3. Што называецца "адценнем" фанемы? Прывядзіце прыклады.
4. Якія прыкметы фанемы называюцца дыферэнцыяльнымі? Праілюструйце адказ прыкладамі.
5. Якія прыкметы фанемы называюцца інтэгральнымі? Праілюструйце адказ прыкладамі.

Пісьмовыя заданні

1. Устаўце патрэбныя літары. Назавіце дыферэнцыяльныя прыкметы прапушчаных фанем.

Агр...сар — агр...сіўны, запр...гчы — выпр...гчы,
др...сіроўшчык — выдр...сіраваць, кр...сліць — выкр...сліць,
др...гнуць — др...готкі, шч...бет — зашч...бечуць, хр...сны —
хр...сціць, стр...кат — стр...каза, ж...ўты — паж...ўцелы, с...нс —
ас...нсаванне, ж...рдка — ж...рдзіна, гром — прагр...мець,

стр...льба – адстр...ляцца, т...рмін – т...рміналагічны, кр...пасць – кр...пасны.

2. Э, Ы ці А? Устаўце патрэбную літару. Назавіце інтэгральныя прыкметы прапушчаных фанем.

Адр...сат, пр...феранс, гр...мучы, выдр...сіраваны, інж...нер, канц...лярыя, лат...рэя, бл...ха, р...форма, ц...нтральны, поч...рк, Ч...рнышэўскі, ш...равокі, ш...раваты, пр...цэдэнт, д...летант, інт...рвал, пр...снаводны, р...мантаваць машыну, с...рдэчнае запрашэнне, гл...ток вады, ц...р...маніял, горны хр...бет, чарт...рны рэйс, прэр...гатыва, пр...зент, бр...зент

Заданне для самастойнай работы

Устаўце прапушчаныя літары і знакі прыпынку. Вызначце стылі тэкстаў і тыпы маўлення. Адказ абгрунтуйце. Адзначце гіперфанемы.

Помнікі жывёлам

Яны ў..водзіліся ў розны час і ў розных краінах як све..чанне ў..ячнасці людзей сваім сябрам "мен..шым братам". Найчасцей гэта помнікі сабакам. "Помнік саба(цы,ку)" стаіць пад Пец..рбургам (з,с) надпісам акадэміка Паўлава аб заслугах сабак перад чалаве(тс,ц)твам перад на..укай. У Парыжы стаіць помнік сенб..рнару Бары які выратаваў 40 чалавек і загінуў як све..чыць надпіс ратуючы сорок першага. Як вядома сенб..рнары сабакі дужыя і вынослівыя ратуюць людзей якія заблудзіліся трапілі ў снежныя абвалы пад руіны пры земл..трусах. У Польшчы ў вёс(ке,цы) Пыева ўзведзены помнік саба(цы,ку) які выратаваў жыццё свайму гаспадару чыгуначнаму а..хо..чыку якога бан(дзі,ды)ты абрабаваўшы кінулі (з,с)вязанага на шпалы. Яго сабака моцна брэшучы кіну..ся (на)сустрач поезду да кабіны машыніст.. але сарва..ся (з,с) прыступак і трапіў пад колы. Здзіўлены (не)звычайнымі паводзінамі сабакі машыніст пас..пеў затармазіць по..зд. На Аляс(ке,цы) ў Номе ўзведз..ны помнік важаку сабачай запрэ..кі

Балту які ў люты зімні маро.. даставіў людзям супраць (дзі,ды)ф(це,тэ)рынную сываратку. У Гр..цыі на ..остраве Радос узведз..ны помнік аленям якія сваімі ..острымі капытамі вынішчылі на ..остраве ўсіх атрутных змей. У Пары..скім універсі(це,тэ)це Сарбоне і ў Токі.. стаяць помнікі жабе яе лапкі доўгі час служылі эл..ктравым..ральнымі пр..борамі для ..учоных(фізікаў). А ў Англіі ёсць свой нават помнік "(А,а)пошняму забітаму ва..ку".

(Родны край)

Практычныя заняткі № 4

ФАНАЛАГІЧНАЯ СІСТЭМА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ. СІСТЭМА ЗЫЧНЫХ ФАНЕМ

Мэта. Паглыбіць разуменне сістэмнага супрацьпастаўлення глухіх і звонкіх, цвёрдых і мяккіх, выбухных і афрыкат, шыпячых і свісцячых фанем сучаснай беларускай мовы. Навучыцца дыферэнцыраваць моцныя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) і слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі фанем, якія ўваходзяць у карэляцыйныя рады і фанем, якія знаходзяцца па-за карэляцыямі.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Што называецца сістэмай фанем? Якія з'явы сведчаць аб сістэмных адносінах паміж фанемамі?
2. Што называецца фаналагічнай падсістэмай? Якія фаналагічныя падсістэмы існуюць у фаналагічнай сістэме сучаснай беларускай мовы?
3. Чаму падоўжаныя зычныя варта разглядаць як двухфанемныя спалучэнні?

Заданні для самастойнай работы

1. Пералічыце зычныя фанемы сучаснай беларускай мовы.

2. Пералічыце галосныя фанемы сучаснай беларускай мовы.
3. Што такое карэляцыя фанем?
4. Пералічыце карэляцыі зычных фанем.
5. Ахарактарызуйце моцныя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі звонкіх -- глухіх зычных.
6. Ахарактарызуйце слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі звонкіх -- глухіх зычных. Як перадаюцца зычныя слабых пазіцый у вымаўленні і на пісьме? На якім прынцыпе заснаваны іх правапіс?
7. Ахарактарызуйце моцныя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі цвёрдых -- мяккіх зычных.
8. Ахарактарызуйце слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі цвёрдых -- мяккіх зычных. Як перадаюцца зычныя слабых пазіцый у вымаўленні і на пісьме? На якім прынцыпе заснаваны іх правапіс?
9. Ахарактарызуйце моцныя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі свісцячых -- шыпячых зычных.
10. Ахарактарызуйце слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі свісцячых -- шыпячых зычных. Як перадаюцца зычныя слабых пазіцый у вымаўленні і на пісьме? На якім прынцыпе заснаваны іх правапіс?
11. Ахарактарызуйце моцныя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі выбухных -- афрыкат.
12. Ахарактарызуйце слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі выбухных -- афрыкат. Як перадаюцца зычныя слабых пазіцый у вымаўленні і на пісьме? На якім прынцыпе заснаваны іх правапіс?

Пісьмовыя заданні

1. Падбярыце аднаслоўныя беларускія аднаведнікі. Назаўце і ахарактарызуйце ўсе фанемы ў беларускіх словах.

пребывание в гостях	
впасть в детство	
пасхальный	
большущий	
верёвочный	

гребля	
пророчество	
напиток из березового сока	
довести до нервного состояния	
детеныш белки	
католический монастырь	
жестяная мастерская	
детеныш медведя	
потерять сознание	

2. Якімі характарыстыкамі адрозніваюцца наступныя фанемы: <л> і <л'>, <д> і <т>, <п> і <н'>, <м> і <ц>, <ф> і <х>, <к> і <у>?

3. Назавіце ўсе фанемы ў наступных словах: дзень, ноч, верх, ніз, фарба, горад, ганак.

4. Вызначце зычныя фанемы па наступных іх характарыстыках. Прыведзіце прыклады.

ненасавая, звонкая, губна-губная, змычная, цвёрдая;
ненасавая, звонкі, пярэдняязычная, шчылінная, зацвярдзелая;
ненасавая, глухая, губна-губная, выбухная, мяккая;
ненасавая, звонкая, заднеязычная, выбухная, мяккая.

5. Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Ахарактарызуйце пазіцыі зычных фанем у падкрэсленых словах.

До..дж лупцуе трэц..ія суткі. Сыпле перагонамі то супако..ваецца быццам бы то спахопл..ваецца і ў..чынае далдоніць ды такі спорны што лужыны ўскіпаюць ад бурбалак што руччы цякуць пенныя. З дах.. тады цуркамі цурбоніць. Асабліва моцны струмень бухторыць ля вугл.. дзе пад навешаным жала..ком размочваецца перапоўненая дубовая бочачка.

Хтос..ці а..чыняе і асцярожна захляп..вае сенцы валіць м..цёлку топч..цца на..обмацак шнарыць рукой аблэпвае ..ушак знаходзіць клямку л..скача ёй.

Дзень добры Сц..панавіч паказваецца Васіліна.

Адам галавой ківае здароў.

Ну і до..дж папраўляе жанчына мокрую пасмачку валасоў што выбіваецца (з,с)пад башлыка. Не было не было дачакаліся. Чэша с..чэ канца не відно. Лішні ўжо. Крый Божа яшчэ трохі пахлябешча натворыць гніл..я.

Ага бы прымушаюць выціскае Богуш і зноў сцінае ..усны хмурыць бров.. .

Настрой ягоны заўважае госц..я.

Чаго нац..церыўся? (Не)вясёлы чаго цікавіцца.

Гаспадар махае рукой не пытай.

Не рады мне распальвае Васіліну. Ай-яй! То сватаўся. Заліваў – абагулімся будзем жыць. І на табе! Затуманіў дурной бабе макаўку. Тая і паверыла. Паспадзявалася – праўда! Ажно дулю вакол м..зенца абвёў. Прызнаваць не жадае. Зачужаўся. Зыркае бы сыч. Нават сесці не запрасіць.

Дык прахо..ь устае Адам.

Спахапіўся. Дзякуй! Ласкава сустракаеш. Зусім забыў мяне. Мае за(тое) не высахлі мазгі. Я ўспомніла. Чакала чакала дый не вытрывала прыкапыціла. Малака прыпёрла апускае д..рмацінавую сумку. Думаю пахлебча кавалер. Сваёй жа дойніцы не мае. Але дарэмна старалася. (Не)патрэбны яму мой клопат.

(Не,Ня)праўда пакутліва крывіцца Адам. Хто сказаў?

Заданне для самастойнай работы

Аформіце тэкст, раскрываючы дужкі і ўстаўляючы прапушчаныя літары і знакі прыпынку. Вызначце стыль тэксту. Падкрэсліце зычныя фанемы ў сігніфікатыўна моцных пазіцыях адной рыскай, у сігніфікатыўна слабых пазіцыях -- дзвюма, у перцэптыўна моцных пазіцыях -- хвалістай лініяй.

За ..окнамі яшчэ (як)след не развіднела. На двар.. проста снежная круг..верць! Гуляе вец..р м..целіца намятае сумёты ўздоў.. вуліц сыпле жменямі снег (ва,у) ўсе куткі куды можа дапас..ці. Снег сыплецца нават на падакон..ікі ад двар.. палавіна шыб (з,с)нізу ўжо закрыта.

А тут у светл..м прасторн..м цёпл..м ад батарэй клас..е так
здорава. На падлозе каля сц..ны на шафах (у)версе і на двух
падакон..іках стаяць вазоны розных д..кара(ці,ты)ўных раслін.
Н..звыкла бачыць што яны такія зялёныя по..ныя жыцця калі за
..акном самы разгул снежня. Ц..вітуць чырвоны.. і белы.. герані
кактус як скручаны ў клубок з..лёны вожык таксама набрыняе
(з,с)верху тоўстай пупышкаю з якой з'явіцца адзіная в..лікая
кветка фікусы ра..валілі сва.. лакіраваныя то..стыя лісты-лапухі
і не дбаюць пра зіму.

Се..цца са стол.. дзён..ае св..тло. Адна (з,с) л..мпаў круху
па..мігвае і гудзе манатон..а аднастайна (з,с)ліваючыся з
гол..сам наста..ніцы.

Эл..а Іванаўна прах..джваецца між радоў і (ды,дзі)ктуе
(Це,Тэ)рыторыя наш..й Беларусі займае плошчу роўную
дзвесц.. сем.. і шэсць дз..сятых квадратных кіл..метраў.

Ад яе роўнага голас.. ад ц..пла св..тла ад з..ляніны вазонаў
пануе ў клас..е нейкі сон..ы настрой. А..чуванне такое што поры
год.. з..мяшаліся і тут у клас..е заблукала лета. Кавалач..к лета
абмежаваны ч..тырма сценамі. І ад ..этага так(сама) лё..ка
радас..на на душ.. і на сам..й справе будзе(ж) яно некалі лета!

(А.Федарэнка)

Практычныя заняткі № 5

ФАНАЛАГІЧНАЯ СІСТЭМА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ. СІСТЭМА ГАЛОСНЫХ ФАНЕМ

Мэта. Асэнсаваць сістэмныя адносіны ў беларускім
вакалізме. Навучыцца дыферэнцыраваць моцныя (сігніфікатыўна і
перцэптыўна) і слабыя (сігніфікатыўна і перцэптыўна) пазіцыі
галосных фанем.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Чаму галосныя фанемы не ўтвараюць карэляцыйныя рады?
2. Што такое аканне ў шырокім сэнсе?
3. Што такое аканне ў вузкім сэнсе?

Заданні для самастойнай работы

1. Ахарактарызуйце сiгніфікатыўна моцныя пазіцыі галосных фанем.
2. Ахарактарызуйце сiгніфікатыўна слабыя пазіцыі галосных фанем.
3. Ахарактарызуйце перцэптыўна моцныя пазіцыі галосных фанем.
4. Ахарактарызуйце перцэптыўна слабыя пазіцыі галосных фанем.
5. Як перадаюцца галосныя слабых пазіцый у вымаўленні?
6. Як перадаюцца галосныя слабых пазіцый на пісьме?

Пісьмовыя заданні

1. Устаўце прапушчаныя злучальныя галосныя. Ахарактарызуйце пазіцыі галосных фанем.

Вад...хрышча, шкл...вар, энерг...гаспадарка, ус...польскі, шэрсц...прадзільны, агн...стрэльны, ільн...валакно, кур...дым, насенн...ачышчальны, заходн...сібірскі, аўтамабіл...разгрузчык, час...піс, шкл...выраб, ільн...сеялка, дво...ўладдзе, хмел...ўборка, малочн...кіслы, сін...вокі, ус...беларускі, закон...парушальнік, стал...ліцейны, ален...вод, сыр...ватка, кле...вар, узроўн...мер, адн...разовы, жыцц...сцвярджальны, шкл...пластыкавы, ус...міласцівы, граз...лячэбніца, гус...гадоўля, ільн...часалка, заходн...рускі.

2. Вызначце галосныя фанемы па наступных іх характарыстыках. Прывядзіце прыклады, якія ілюстравалі б рэалізацыі адпаведных фанем у моцных і слабых пазіцыях.

Характарыстыкі фанем	Фанемы	Прыклады
лабіялізаваная, верхняга пад'ёму, задняга рада		

нелабіялізаваная, верхняга пад'ёму, сярэдняга рада		
нелабіялізаваная, сярэдняга пад'ёму, задняга рада		
нелабіялізаваная, ніжняга пад'ёму, сярэдняга рада		
нелабіялізаваная, сярэдняга пад'ёму, перадняга рада		

3. Чым адрозніваюцца моцныя (націскныя) фанемы ў наступных радах слоў?

Астра -- мята -- лялька.
Охра -- вёска -- сёння.
Унты -- люты -- цюль.
Паштар -- млынар.
Адказ -- кантрабас.
Сустракаць -- стагаваць.

4. Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Ахарактарызуйце пазіцыі галосных фанем у падкрэсленых словах.

Калі з л..сной цёмрадзі за г..лаву і плечы перастала чапляцца гол..е Фёдар зразумеў што конь мусіць у..біўся на шырэйшую дарогу. Куды вяла тая дарога было (не)вядома але ён не спыняў каня. Усё (ж) тут ехаць был.. куды зручней чым праз хвойнік ці зарас..нікі. Ён толькі трымаўся на кані н..зручна н..звыкла без с..дла і страмёнаў бы падлетак адною рукой а..чаперваў кароткі хамлак конскай грывы а другой трымаў повад. Хаця мог бы і не трымаць (усё)роўна кіраваць тут не было куды. Ён хацеў як найху..чэй выбрацца з лес.. хоць і разумеў што ў полі будзе горш чым у лес.. . Тым болей што неўзабаве пачало с..вітаць заяс..нелася неба (у)гары св..тлявай паласой між хвойнага в..ршал..я. Пад гэтай паласой ён і ехаў звыкла ўслухоўваючыся ў лесавыя шolahі і гукі. Хаця гукаў было (не)шмат у хваёвых нетрах (не)дужа любілі вадзіцца птушкі іхнія с..вітальныя с..певы гучалі ц..пер у ін..шых мяс..цінах. Фёдар коратка

пашкадаваў што не пас..пеў поначы выехаць у поле каб заспець зоркі. (У)ранку без зорак не з..арыентуешся. Усё ж м..сціна (не)знаёмая а ў вёску яму патыкацца нельга. Асабліва тут у прылесным раёне. Вось жа ўлезлі дык улезлі бітыя дурні каторы раз з а..чаем падумаў ён.

Перш чым выбе..чы ў поле дарога спусцілася ў (не)глыбокі раўчук з ручаём і багністым берагам у якім траха не загру(с, з) конь. Коннік ледз..ве ўтрымаўся на ім калі той н..ўклюдна кідаўся (ў)бакі хлёпаючы нагамі ў твані. Але затым стала суха конь рухава выбра..ся на раўнейшае. Як (з, с)боч дарогі скончыліся чэзлыя кусцікі Фёдар убачыў жытное поле што ад самага лес.. ..мкнула на пакаты пагорак. Жытцо было так сабе месцамі гусцейшае а (з)большага рэдзенькае (мала)ўра..айнае. Але і гэтае красавала ў сваю пару ведама ж хацела жыць. Каб (на)лета радзіць. Як і ўсё жывое.

Конік яго пакуль(што) ратаваў тое праўда. Здалося Фёдору разам з ім усё ўслухо..ваўся ў навакол..е чуйна стрыгучы кароцен..кімі ..острымі ..ушкамі. Але во тыя ..ушкі трывожна настырчыліся Фёдар зірнуў (ў)бок за жытнёвым пагоркам паказаліся некалькі стрэхаў з комінамі там была вёска.

(В.Быкаў)

Заданне для самастойнай работы

Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Ахарактарызуйце галосныя фанемы ў падкрэсленых словах.

Беларускі.. лірычны.. пес..ні як све..чыць іх змест некаторыя л..ксічныя і с(ці,ты)лістычныя прыкметы а таксама асаблівас..ці напеваў узніклі на думку ..учоных у той пер(ыо,ыа,ыя)д сярэдн..вякоў..я калі склад..валася сама беларуская народнасць. Жанр лірычнай пес..ні адзін (з,с) самых багатых у (вусна)паэтычнай творчас..ці беларускага народ.. як па колькас..ці песен..ых тэкстаў так і па (не)вычарпальнай разнастайнасці тэм і ма(ці,ты)ваў. Чым(жа) тлумачыцца такое

шырокае бытаван..е беларускай народнай лірычнай пес..ні і (на)сён..яшні дзень? Чым абумоўлена яе такая незвычайная жыцц..здольнасць? Адказ на гэтыя пытанні думаецца вельмі просты народная лірычная пес..ня (на)працягу стагод..яў была амаль адзінай і галоўнай эмац(ыа,ыя)нальна(эстэтычнай) формай духоўнага жыцця беларускага с..лянства асноўная частка беларускіх народных песен.. с..лянскага паходжання.

Лірычная пес..ня с..рдэчная задуменна(распеўная) м..ладычная ад..гrywала і пэўную сац(ыа,ыя)льную ролю. Яна дапамагала в..сковаму ч..лавеку ў яго (ня,не)лёгкім жыцці ця..кай с..лянскай працы ў гарачую п..ру (у,ў) час ка..бы жніва і г.д. пры маркотнай аднастайна(бясконцай) жаночай працы ў доўгія восен..скія ці зімовыя вечары на в..чорках. У даро(зе,зе) лірычная пес..ня адганяла нуду ад доўгай ..зды дапамагала адол..ваць в..лікія адлегласці пеш..у. Выконвалася яна пры любых жыццёвых абставінах гучала на св..точных б..седах у час гульняў моладзі а ў пэўныя моманты жыцця давала выхад пачуццям ч..лавека. З дапамогай лірычнай пес..ні народ перадаваў сва.. роздумы аб жыцці і сва.. гл..бокія ўражанні ад здзіўляючай прыгажос..ці роднай прыроды асабліва ў тыя моманты калі чалавек ..остра а..чуваў яе зачараванне.

(А.Гурскі)

Практычныя заняткі № 6

ПРАДМЕТ АРФАЭПІІ. АРФАЭПІЧНАЯ НОРМА

Мэта. Асэнсаваць прадмет арфаэпіі, яе практычнае значэнне. Замацаваць паняцце аб стылях вымаўлення. Усвядоміць нормы сучаснага беларускага вымаўлення. Навучыцца вызначаць выпадкі адхіленняў ад арфаэпічных нормаў і іх прычыны.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Што такое арфаэпія? Якімі пытаннямі яна займаецца?
2. Якая сувязь існуе паміж беларускім арфаэпіяй, фанетыкай, графікай і правапісам?

3. У чым заключаецца практычнае значэнне арфаэпіі?
4. Калі і на якой аснове склалася беларускае літаратурнае вымаўленне?

Заданні для самастойнай работы

1. Дайце азначэнне асноўных паняццяў арфаэпіі.
2. Якія існуюць стылі вымаўлення? У чым іх адметнасць?
3. Якія зычныя гукі складаюць асаблівасць беларускага літаратурнага вымаўлення?
4. Якія асаблівасці вымаўлення звонкіх -- глухіх? У якіх пазіцыях звонкія аглушаюцца, а глухія азванчаюцца? Прывядзіце прыклады.
5. Якія зычныя і ў якіх пазіцыях асімілююцца па мяккасці? Прывядзіце прыклады.
6. У якіх пазіцыях адбываецца асіміляцыя шыпячых і свісцячых? Прывядзіце прыклады.
7. У якіх пазіцыях адбываецца асіміляцыя выбухных і афрыкат? Прывядзіце прыклады.
8. Якім правілам падпарадкоўваецца ўжыванне прыстаўных зычных гукаў?
9. Якім правілам падпарадкоўваецца ўжыванне прыстаўных галосных гукаў?
10. Якія асаблівасці вымаўлення зычных на стыку слоў?
11. У чым заключаюцца асаблівасці вымаўлення зычных у запазычаных словах?
12. Як вымаўляюцца галосныя пад націскам (у моцнай пазіцыі)?
13. У чым заключаюцца асаблівасці вымаўлення ненаціскных галосных [а], [о], [э] пасля цвёрдых зычных? Прывядзіце прыклады.
14. У чым заключаюцца асаблівасці вымаўлення ненаціскных галосных [а], [о], [э] пасля мяккіх зычных? Прывядзіце прыклады.
15. Назавіце асаблівасці вымаўлення галосных [і], [ы], [у] у моцных і слабых пазіцыях? Прывядзіце прыклады.

16. У чым асаблівасці вымаўлення галосных у запазычаных словах?

Пісьмовыя заданні

1. Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Затранскрыбіруйце тэкст. Звярніце ўвагу на ўсе асаблівасці беларускага літаратурнага вымаўлення.

Да..ным(да..но) гэта ..дарылася але да нашага час.. да...шло ў падрабязнас..цях. Ц..кла ў нашых м..сцінах р..чулка. Не тое каб на..та шырокая ды гл..бокая але бурлівая ды ..мклівая. Як ты н.. старайся яе ціхен..ка пера..сці каб н.. замачыцца як ты н.. м..ркуй а яна свавольніца нібы падаб..е пад ногі. Не ўтрымае...ся на нагах упадз..ш. Усе с..мяюцца адзін на аднаго пальц..мі паказ..ваюць а рэчка ведае сваё а..вечнае бурліць вуркоча нешта лагодна пакруч..ваецца в..дзяным целам. А ..історыя ..дарылася і дзі..ная і с..мешная. Жы.. (не)падалёку адзін на..та багаты.. ды сквапны.. гандляр. Такі што і ў самы галодны год не дапросі..ся ў яго л..бяды (на)падворку на..рваць не тое што скарынкі хлеб.. . (С,З)пачатку людзі да яго ўсё(ж) звярталіся а потым і пер..сталі. І вось то.. самы гандляр вырашы.. абладзіць выгадную для с..бе справу. Задума.. паехаць пад Кіе.. закупіць там фарбы а потым дома выставіць (на)продаж. Вядома(ж) па ц..не ў некалькі разоў больш..й. Аж свяці..ся ад радас..ці месца с..бе не знаходзі.. што такая мудрая думка ў галаву пры..шла. Падліч..ва.. (на)перад якія грошы атрымае. Ды (не)здарама ж гавораць што не капай яму другому бо сам у яе гэпне..ся. Так і тут атрымалася. Наня.. ён людзей цэлы абоз сабра..і падаліся ў далёкі край. Па дарозе нагараваліся фурманы бо гаспадар ім есці нават шкадава.. . І вось ужо амаль прыехалі. Сталі на бера(гу,зе) рэчкі каб на другі пер..ехаць. Нехта параі.. (не)спяшацца але дзе там... Паеха.. першы воз і (не)дзе (на)сярэдзіне кола трэснула і фарба ў вадзе апынулася. Уся вада афарбавалася. (Не)хта з с..лян не

ўтрыма..ся і зарагата.. "Танная фарба сіняя". Таму з таго час.. і рэчку Сіняй назвалі.

(А.Ненадавец)

2. Перакладзіце на беларускую мову. Параўнайце вымаўленне злучэнняў галосных у рускай і беларускай мовах.

Археология, библиограф, библиотека, библиоман, вегетарианство, грациозный, диета, диатез, иерархия, идиома, идеолог, лабиализация, океан, радио.

3. Паўтарыце вымаўленне і правапіс спалучэнняў галосных у запазычаных словах. Устаўце прапушчаныя літары.

кл....нтура	фа....	кампан....н	адаж.....	стац.....нар
...зуйт	ма....нэз	б....тлон	філ.....л	Эф....пія
			банка	
...насфера	мемар....льны	шп....н	рэкр....цыя	прафес....нал
трыл....н	стад....н	ар....нтацыя	акард....н	аўкц....н
натар....т	абітур...нт	арпедж....	панс....н	зад....к
р....стат	рад....ла	рац....н	ф....лка	к....скёр
пер....дыка	фе...рверк	в....ланчэль	мельх....р	акард...ніст
ф....ска	аж....таж	к...ск	...наабмен	ід....лагічны

4. Прачытайце сказы згодна з нормамі беларускага літаратурнага вымаўлення. Спішыце. Устаўце, дзе трэба, прапушчаныя літары і знакі прыпынку.

1. Вец...р ...рве і носіць зычны ...одгаласак. 2. 3 неба ...мжыць до...дж дакучлівы х...лодны. 3. Выл...цела з ...улею пч...ла. 4. Мы ўсе на грэбн... атамнага веку на ...астрыні на быстрыні на стро́ме. 5. Узы...дуць зярняты ліху канец. 6. Сустрэча вет...ранаў адбылася ля ...опернага тэатра. 7. Мне хацелася бе...чы за чайкамі ў за...мглёны свет туды дзе рако́ча і пені́цца мора. 8. Нешта шырокае ...рванулася за ...аколі́цай шэра-жоўтым ліўнем с...канула. 9. Як ружа ...усны яе ...рдзеюць. 10. Я да нейкай бе...дані па...мкнуўся і ўбачыў цемру і свой блі...кі

скон. Такі тр...вожны сон. 11. Мне зах...целася таксама пады...сці да ...акенца. 12. Ц...вітуць пі...оні на ўзвышэн...і град. 13. Харытон не заўважыў калі Лаўрэн вы...шаў з канц...лярыі. 14. Ад хутара засталася толькі аб...угленая груша. 15. Со...нца не ўзы...шло а вы...шла з-за хмары ш...рокімі косамі ўніз і заліло ўсё ласкавым св...тлом. 16. Дзес...ць маленькіх сабак па...рвуць аднаго в...лікага. 17. Ц...жкое ...олава б...лела др...готкім мес...чным св...тлом. 18. На...окал колькі відаць пад шэрым каўпаком з ...мглы і ні...кіх хмар уся з...мля належ...ць юнк...ру. 19. За...скрыцца сонца вір агню. 20. Бачыць за...нелую густа пасол...ную іне...м з...млю было н...звыкла. 21. ...мчаць па лесе коні белыя страсяюць грываі снежны пух. 22. ...осень гітара, а струны яе па...уціна.

5. Вымаўленне і правапіс у, ў. Устаўце, дзе трэба, прапушчаныя літары і знакі прыпынку.

1. На "...сушку" ...се зладзеі ...складаюць шмат надзеі.
2. Праз ты...ень адбудзеца ...рачыстая ц...р...монія з нагоды іна...гурацыі кіра...ніка дз...ржавы.
3. З вышынь надмес...чных заба...каю-бліска...кай астрана...ту бачыцца Матухна-З...мля.
4. Рады...с дзейнас...ці машыністаў з кожным днём пашыра...ся.
5. Д...рэктар завода сінт...тычнага ка...чуку міст...р Энтані н...рухома с...дзе... у в...лікім з высокай с..пінкай скураным крэсле.
6. Багдановіч чамус...ці ...зя...шы свой ба...льчык вы...ша... з вагона.
7. По...зд стая... перад апушч...ным шлагба...мам.
8. ...весь час налята... вец...р сыпа... снег...м у твар усё намага...ся насыпаць на ка...нер.

9. Іван кірава... транспартна-...борачнай брыгадай і ...мела прым...ня... прагрэсі...ны метады.
10. Гандлёвы дом "Ждановічы" ...сіх хто пажадае с...рдэчна запрашае наведаць нашу ярм...рку.
11. І зноў Серафім Іванавіч адчу... што пачнецца новы ра...нд спрэчак і спыніць іх будзе нема...чыма.
12. Чужой здаецца фа...на і флора.
13. Барханы быццам жо...тыя маршчыны апале-ны спякотаю п...сок і сакса...л калючыя галіны ад со...нца адвар...чвае ў бок.
14. ...сюды нашым правадніком і гідам бы... нястомны Ал...ксандр Пракоф'е... выдатны рускі паэт ла...рэат Ленінскай прэміі.

6. Як трэба правільна вымаўляць і пісаць наступныя словы? Закрэсліце лішнюю літару.

а/у, ў/т	рады/у, ў/с	Ма/у, ў/глі	сакса/у, ў/л	дрэдно/у, ў/т
опі/у, ў/м	ліга/у, ў/ры	калёкві/у, ў/м	архівары/у, ў/с	га/у, ў/птвахта
фа/у, ў/на	дыяры/у, ў/ш	Сіры/у, ў/с	бра/у, ў/нінг	бакала/у, ў/р
со/у, ў/с	а/у, ў/дытар	а/у, ў/кцыён	ска/у, ў/т	поды/у, ў/м
са/у, ў/на	тры/у, ў/мф	лака/у, ў/т	а/у, ў/гіевы стайні	новае шо/у, ў/
ра/у, ў/нд	ра/у, ў/т	за/у, ў/ральскі	Алата/у, ў/	умля/у, ў/т

Заданне для самастойнай работы

Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Затранскрыбіруйце тэкст. Звярніце ўвагу на ўсе асаблівасці беларускага літаратурнага вымаўлення.

(На)нач яшчэ больш націснуў мароз.

Сц..мнела яму ўж.. ў лесе стала адразу шэра аж замітусілася (ў)ваччу. Цёмная слі..кая смуга павісла і вісела над дарогай (не)дастаючы снег.. У небе выразаўся маладзік ву..кі ..жаты серп наліўся агнём і ярка блі..чаў (з,с)лева (ў)гары над самым лесам аж балелі ад яго ..очы. Для маладзіка скакала маленькая зорка ..остранькая як іголачка а во..даль стаяў в..лікі даставаў

аж да самай з..млі шырокі ў д..ве паласы жоўтую і сінюю круг на вец..р.

Лес за абочынамі быў цёмны а (ў)перадзе во..даль ад дарогі дарога павар..чвала (ў)права чорны як сажа. Аб..інеў конь спачатку паб..лела грыва пасля ён зб..леў увесь бы хто ўзяў (ус,уз)кінуў яму на спіну абрус. Было відаць як абраслі іне..м аглоблі загнутыя (с,з)пераду палазы ў вазку і сена што (з,с)бітае л..жала (ў)перадку заб..лелася стала як вата. Конь дыхаў парай ш..рокая белая паласа паўзла (з,с)пад аглабель аж на абочыну с..лалася на снег. З дарогі ц..гнула настылай вільгац..ю аднекуль пахла сырэм дрэвам сасной і распаранай кастрыцай як з лаз..ні дзе сушаць перад мяццём лён.

Ратушняк сядзеў ц..пер ў вазку ўціснуўшыся ў куток у разгоенае сена і намораны дыхаў з с..бе (не)могучы адсапнуцца. Сорак пяць гадоў прас..трэленыя (на)скрозь лё..кія (у,ў)цякаў папаўшыся (ў)пачатку вайны ў палон.

На каўн..ры рас..таў іней і аўчына мокрымі доўгімі пасмамі ліпла да шчок. У пл..чах там дзе ён ц..пер прыціснуўся ў ва..ку да сена стала цёпла нібы(та) прыхінуўся ў канторы спінай да напаленай гру..кі. А..чуў як вянуць рукі хацелася спаць. Тады ён пакінуўшы на каленях на кажуху(ху,се) рукавіцы вялікія байкавыя на ваце з (д,дз)в(ю,у)ма пальцамі салда(тс,ц)кія цёр далонямі ..очы доўга аж пакуль яны не забалелі і ў іх не пайшлі чырвоныя кругі. Пасля зрабілася ўсяму цёпла і павяла (ў)ніз г..лава. Ён пачуў што спіць. Падняўшыся тады і стаўшы на калені ён а..вязаў (у)перадку ад загнутага полаза лейцы і стаў тузаць за іх паганяючы каня. Калі конь на роўным цвёрдым сне(гу,зе) пабег трушком ён нагнуўся чуць (не)выкуліўшыся з вазка і ўхапіўшы друзак халоднага збітага снег.. у каня (з,с)пад капыта рас..цёр яго ў далонях і стаў мачыць ..очы. Падумаў што на марозе гэта не паможа што так можна толькі памарозіць шчокі. Успомніў тады не спіць другую ноч воз..ме і зваліцца на марозе з ног.

(І.Пташнікаў)

Практычныя заняткі № 7

ПРАБЛЕМЫ ВАРЫЯНТНАСЦІ НА ФАНЕТЫЧНЫМ УЗРОЎНІ

Мэта. Усвядоміць сутнасць варыянтнасці на фанетычным узроўні, прычыны, характар і літаратурныя межы арфаэпічнай варыянтнасці ў беларускай мове. Асэнсаваць асноўныя тэндэнцыі развіцця арфаэпічнай нормы на сучасным этапе

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Што вы разумееце пад паняццем варыянтнасці? З чым яна звязана?
2. Як можна пазбегнуць арфаэпічных памылак?
3. Як вы разумееце выраз вядомага англійскага лінгвіста Г. Суіта: «Пакуль мы не ведаем, як сапраўды гаворым, мы не можам адказаць на пытанне, як мы павінны гаварыць»?

Заданні для самастойнай работы

1. Назавіце выпадкі варыянтнага вымаўлення галосных гукаў.
2. Назавіце выпадкі варыянтнага вымаўлення зычных гукаў.
3. Якія адхіленні ад арфаэпічных нормаў вы ведаеце? Назавіце іх прычыны.
4. Пералічыце арфаэпічныя памылкі, крыніцай якіх з'яўляюцца паўночна-ўсходнія і паўднёва-заходнія дыялекты.
5. Назавіце арфаэпічныя памылкі, звязаныя з уплывам рускай мовы.
6. Назавіце парушэнні нормаў беларускага літаратурнага вымаўлення, звязаныя з уплывам арфаграфіі.

Пісьмовыя заданні

1. Ахарактарызуйце вымаўленне выдзеленых зычных гукаў: 1 – зычны мяккі, 2 – зычны цвёрды; 3 – варыянтнае вымаўленне.

З'явіцца (), спектр (), пенсія (), згінучь (), пад вечар (), сям'я (), сфінкс (), з бядою (), у бітве (), транслітарацыя (), мацнеў (), камандзір (), збуцвелы (), аб'ява (), клён (), спецыяльны (), з гектара (), счарсцвець (), транзіт (), атмасфера ().

2. Карыстаючыся слоўнікам, вызначце, дзеясловам з якой націскаю галоснай (а або о) аддаецца перавага ўжывання. Падкрэсліце адпаведныя дзеясловы.

Абкошваць -- абкашваць, засвойваць -- засвайваць, пабольваць -- пабальваць, падкормліваць -- падкармливаць, падточваць -- падтачваць, прыхарошвацца -- прыхарашвацца, саскокваць -- саскакваць, угаворваць -- угаварваць, утойваць -- утайваць.

Заданне для самастойнай работы

Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Затранскрыбіруйце тэкст. Звярніце ўвагу на ўсе асаблівасці беларускага літаратурнага вымаўлення.

С..род паэтаў арыштаван..ых па сфабрыкаван..ай справе Саюз.. вызвален..я Бел..русі быў і Уладзімір Мікалаевіч Дубоўка. Орд..р на ..го ар..шт дз..вятна..цатага ліпеня тыс..ча дзев..цьсот тры..цатага год.. падпісаў намес..нік старшыні АДПУ СССР (сумна)вядомы Гірш Ягода. Супрацоўніку апера(ці,ты)ўнага аддзел.. АДПУ нейкаму Салаўёву было даручана правесці ..обыск на кватэр.. №13 па вуліцы (М,м)алой (Г,г)рузінскай дом 4 у Маскве дзе жыў з сям..ёй У.Дубоўка.

Што з'явілася падставай для арышт.. паэта які дарэчы працаваў у с..вятая с..вятых магутнай імперыі (у,ў) (К,к)рамлі? Пра гэта сён..я вядома дакладна хоць сам паэт ніколі нават пасля р(эа,эя)білітацыі пра тое не згад..ваў.

(У)пачатку кастрычніка тыс..ча дзев..цьсот два..цаць шостага год.. сярод творчай інт..лігенцыі Мінска з'явіўся ў машынапісе верш пад назвай На ўшанаванне новага падзел.. беларус..кай зямлі. Ён меў эпіграфы з вершаў Я.Купалы і

Я. Коласа. Асаблівым паэтычным рэзанансам гучалі
(К,к)оласаўскія словы з верш.. Беларускаму людз
Нас падз..лілі – Хто? Чужаніцы,
Цёмных дарог махляры.
К чорту іх межы! К (д',дзь)яблу граніцы!..
Нашы тут гоні, бары!

Пад вершам ста(ла,яў) подпіс(ь) Янка Крывічанін. Усе хто
чытаў верш разумелі што гэта псе..данім.
Спец(ыа,ыя)лісты(наглядальнікі) па творчай інт..лігенцыі з
ДПУ БССР апэратыўна пачалі пошукі (не)вядомага аўтара. І ў
хуткім часе вы..шлі на след. Справа ў тым што верш аказаўся
надрукава..ны на пішучай машынец.. ў якой была на..ломлена
літара “р”. А ўлічваючы тое што ўсе машынкi са сваімі
апазнавальнымі адмецінамі былі зар..гістраваны ў ДПУ як
ра..мнажальныя апараты то п..літычнаму вышуку было
(не,ня)цяжка знайсці яго. Мне здаецца
прафес(іа,ія)налы(чэкiсты) два..цатых(тры..цатых) гадоў маглі
а..шукаць нават ..голку ў сто(гу,зе) сена. Пішучая машынка з
надлама..най літ..рай “р” як высв..тлілася належ..ла пастаян..аму
прадстаўні(ц,тс)тву БССР у Маскве. Там працаваў у той час
паэт У.Дубоўка.

У. Міхлюк

Практычныя заняткі № 8

АРФАГРАФІЯ. ЯЕ ПРАДМЕТ І ЗАДАЧЫ

Мэта. Асэнсаваць прадмет арфаграфіі, яе задачы і
асноўныя паняцці (апорнае напісанне, арфаграма, прынцыпы
арфаграфіі). Усвядоміць нормы сучаснага беларускага вымаўлення.
Асэнсаваць асноўныя тэндэнцыі развіцця арфаграфічнай нормы на
сучасным этапе.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Што вывучае арфаграфія?

2. Якая сувязь існуе паміж беларускім правапісам, фанетыкай, арфаэпіяй і графікай?
3. З якіх раздзелаў складаецца арфаграфія? Які раздзел асноўны?
4. У чым асаблівасць развіцця беларускай арфаграфіі да 1918 года?
5. Якое значэнне для далейшага развіцця беларускай мовы мела "Беларуская граматыка для школ" Браніслава Тарашкевіча?
6. З якой нагоды была склікана Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбукі (1926)? Якія пытанні на ёй абмяркоўваліся? Якія рашэнні былі прынятыя?
7. З якой мэтай была праведзена рэформа беларускага правапісу (1933)? У чым яе сутнасць?
8. Ці патрабуе сённяшні правапіс ўдасканалення і рэфармавання?
9. Ці варта вяртацца да "тарашкевіцы"? Чаму?

Заданні для самастойнай работы

1. Што такое "арфаграма" і "апорнае напісанне"?
2. Што такое "прынцып арфаграфіі"?
3. Якія прынцыпы з'яўляюцца вядучымі ў сучаснай беларускай арфаграфіі?
4. У чым сутнасць фанетычнага прынцыпу правапісу? Якія правілы грунтуюцца на ім?
5. У чым сутнасць фанематычнага прынцыпу правапісу? Чаму яго часам называюць марфалагічным? Якія правілы грунтуюцца на ім?
6. Што такое традыцыйнае і напісанне? Якія правілы грунтуюцца на гэтым прынцыпе?
7. Што такое дыферэнцыйнае і напісанне? Якія правілы грунтуюцца на гэтым прынцыпе?
8. Прааналізуйце адзін з арыкулаў, змешчаных ў газеце "Наша Ніва" або ў часопісе "ARCHE". Вызначце выпадкі неадпаведнасці сучаснаму правапісу.

Пісьмовыя заданні

1. Падкрэсліце словы, напісанне якіх не адпавядае нормам сучаснай беларускай арфаграфіі. Выпраўце памылкі, абгрунтуйце.

I.

Зрэзаюць галіны таполі адну за адной...
Без скаргі яны на зямлю чэрадою лажацца,
Бо сьмерць іх патрэбна, каб дзерэва новай вясной
Магло бы хутчэй развівацца.
Таварышы-брацьця! Калі наша родзіна-маць
Ў змаганьні з нядоляй патраціць апошніе сілы, --
Ці хваце нам духу ў час гэты жыцьцё ёй атдаць,
Без скаргі лячы ў магілы?!

(М. Багдановіч)

II.

Каля пасады лясьніковай
Цягнуўся зграбнаю падковай
Стары высокі лес цяністы.
Тут верх асіны круглалісты
Сплетаўся з хвоямі, з дубамі,
А ёлкі хмурнымі крыжамі
Высока ў небі выдзялялісь
І сумна з хвоямі шэпталісь.
Заўсёды смутныя, як ўдовы,
Яны найбольш адны стаялі,
І так маркотна пазіралі
Іх задуменныя галовы.
Лес наступаў і разступаўся,
Лужком зялёным разрываўся,
А дзе прыгожыя загібы
Так міла шлі каля сялібы
Што проста-б імі любаваліся.

(Я. Колас)

2. Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Затранскрыбіруйце тэкст. Звярніце ўвагу на ўсе асаблівасці беларускага літаратурнага вымаўлення.

У кожнага народа ёсць постаці якія самаахв.раваліся для стана..лення і развіц..я нацыі яе мовы дз..ржа..насці культурнай сам..бытнас..ці. (З,С) цягам час.. яны становяцца сімваламі гістарычнага быц..я народ.. . Наша радзіма не была беднай на сваіх прарокаў паэтаў пес..няроў ас..ветнікаў дзяржаўных дзе..чаў. Гэта яны тварылі нашую ..історыю бо выдз..ляліся з ш..раговага люд.. свайго кра.. вялікім талентам (не)адольнай прагай да служэн..я Бацькаўшчыне (у,ў)ніверсальнымі ведамі і ўзнёслай духоўнасцю. Іхнія жыццёвыя лёсы драматычныя нярэдка з трагічным фіналам.

У 2002 год.. бел..русы адзначаюць два слаўны.. юбіле.. 120-год..е з дня нара..эння паэтаў і прарокаў Янкі Купалы і Якуба Кол..са. (У, Ва) ўмовах (паў)легальнага станаўлен..я нашай літаратурнай клас..ікі яны па..піс..валі свае творы рознымі псе..данімамі. Але (на)заўсёды прыжыліся два Янка Купала для сына бе..з..мельнага шляхці..а Івана Луцэвіча і Якуб Колас для выха..ца са слаўнага с..лянскага род.. Кастуся Міцкевіча. Кожны з гэтых псе..данімаў (на)свойму сімвалізуе эпоху нац(ыя,ыя)нальнага (А,а)драджэння Ян Купала кантамінацыя беларус..кага народна..а абрад.. (К,к)упал..я і хрысц(іа,іа)нскага першапрарока Яна Хр..сціцеля папярэдніка Ісуса Хрыста. Купал..е і свята Яна Хр..сціцеля сімвалізуюць (А,а)драджэн..е ачышчэн..е чалавека вadoю і агнём. Кастусь Міцкевіч нарадзіўся 22 кастрычніка (3 лістапада па новым стылі) таго(ж) 1882 год.. (як)раз у час заканчэн..я сялянскай працы на полі. Ягоны псеўданім Якуб Колас падвойны адраджэн(тс,ц)кі сімвал. Біблейскі патр(ыа,эа,ыя)рх Якуб р..дапачынальнік таго народ.. ў асярод..і якога адбылося ўвачалавечанне (Б,б)ожага сына Ісуса Хрыста збаўцы ўсіх народаў што адкрыў шлях ч..лавеку для духоўнага пера..тварэння і ўваскрэсення. Жытні або пшанічны колас сімвал гэтага адраджэн..я праз самахв..рнас..ць. Як у (Е,е)вангельскім прыслоў..і Калі пш..нічнае з..рно ўпаўшы на з..млю не памрэ дык уродзіць багата плод...

Паводле У.Конана

Рэфератыўна перадайце змест артыкула Я. Лёсіка “Спрашчэнне правапісу”. Гл.: брашуру “Спрашчэнне правапісу. Матар’ялы да Акадэмічнае Конфэрэнцыі па рэформе правапісу і азбукі”. Выпуск VIII. Мн., 1926. С. 1-24; Лёсік Я. 1921-1930: Зб. тв. / Уклад., прадм. і камент. А. Жынкiна. Мн., 2003. С. 194-210.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface.

Практычныя заняткі № 9

ФАНЕТИЧНЫ ПРЫНЦЫП ПРАВАПІСУ

Мэта. Навучыцца вызначаць правілы правапісу галосных, і зычных, заснаваныя на фанетычным прынцыпе, дыферэнцыраваць адхіленні ад фанетычнага прынцыпу ў правапісе галосных.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. У чым сутнасць фанетычнага прынцыпу арфаграфіі?
2. Ці можа літара **o** пісацца не пад націскам?
3. Якія спалучэнні галосных перадаюцца са зменамі? Ад чаго гэта залежыць?
4. Ад чаго залежыць правапіс злучальных галосных у складаных словах?
5. У якіх частках складаных слоў галосныя літары пішуцца нязменна?
6. У чым асаблівасць напісання частак **нолі-/налі-, наў-/ноў-**?

7. У чым спецыфіка напісання складаных слоў, першая частка якіх -- лічэбнік?
8. У чым адметнасць правапісу галосных у складанаскарочаных словах?

Заданні для самастойнай работы

1. У якіх выпадках і пад уплывам чаго замест [о], [э] пішацца **ы**? Прывядзіце прыклады.
2. У якіх словах ненаціскны [э] захоўваецца, а ў якіх пераходзіць у [а]? Прывядзіце прыклады.
3. Для абазначэння якіх гукаў ужываецца літара **ё**? Прывядзіце прыклады.
4. У якіх выпадках паслядоўна пішацца літара **я**? У якіх словах напісанне літары **я** трэба запомніць? Прывядзіце прыклады.
5. Якія спалучэнні галосных у запазычаных словах перадаюцца нязменна? Прывядзіце прыклады.
6. Калі замест каранёвага **і** пішацца **ы**? Прывядзіце прыклады.
7. У якім выпадку захоўваецца **і** пасля прыставак на галосны?
8. Пасля якіх прыставак пішацца літара **й**? Прывядзіце прыклады.
9. Калі ў беларускай мове пішуцца прыстаўныя галосныя?

Пісьмовыя заданні

1. Што называюць яканнем? Устаўце патрэбныя літары.

Вугл...воз, п...рон, ц...рплівы, л...мантаваць,
вогн...тушыцель, шэрсц...прадзільны, земл...мер, жыцц...люб,
заходн...еўрапейскі, м...тро, гус...ферма, сярэдн...сутачны,
л...снічоўка, вол...выяўленне, сярэдн...вяковы, п...ргамент,
н...навісьць, ален...вод, б...гуны, мес...ц, с...мнаццаць, дз...сяты,
ц...гнікі, вогн...тушыцель, жыцц...радасны, зерн...драбілка,

кон...гадоўля, ц...гавіты, насенн...водства, сін...вокі, тыс...ча,
в...снускаваты твар, хвал...падобны, вогн...ўстойлівы,
ба...здольнасць.

2. Устаўце прапушчаныя літары.

Л...даўборачны, абар...наздольнасць, ч...рапнамазгавы,
шк...лазнаўства, чырв...нагалоўік, пр...ціатамны,
с...мнацацітысячны, в...лікадзяржаўны, ст...кілаграмовы,
немн...гаводны, св...тлацень, рады...тэлефон, с...ртамена,
т...нкабудаванне, п...літэхнізацыя, кін...герой,
ш...рц...прадзільны, т...рфамасіў, б...яздольны, л...даўтварэнне,
пр...цівірусны, м...вазнаўства, в...семсот, няд...бразычлівец,
несв...ечасовы, ш...сцісотгоддзе, аўды...візуальны,
см...лаперагонны, св...тловымяральнік, д...браякасны,
п...ліграфія, кін...аматар, бет...наўкладка, сярэдн...сутачны,
с...мібор'е, г...рнатранспартны, ард...наносны, к...нтрмеры,
ц...жжавоз, пр...цілеглы, м...ватворчасць, з...латарунны,
выс...каўрачысты, в...льнадумства, св...тлатэхнік, п...лівітаміны,
вел...трэнажор, ск...раварка

3. Паўтарыце правапіс ы, і, й пасля прыставак, а таксама правапіс прыстаўных галосных і зычных. Устаўце, дзе трэба, патрэбныя літары

Пра...снаваць, спад...лба, аўта...нспектар, пера...начыць,
спадз...вацца на вы...грыш, контр...гра, да...льны апарат,
...люмінатар, ад...мжэць, дэз...нтэграцыя, сонца ўз...шло,
за...рдзець, гука...заляцыя, дэз...нфіцыраваць, хада...ніцтваў,
пед...нстытуцкі, Та...ланд, не...стотна, суб...нспектар, пра...граць
мелодыю, з...начыць, борт...нжынер, за...меннік, аб...мшэць,
не...дэнтычны, Ле...пцыг, не...маверна в...лікі, па...мправізаваць,
між...мперыялістычны, успомніць па...менна, за...нелы.

4. Падкрэсліце толькі тыя словы, у якіх ёсць прыстаўныя галосныя або прыстаўныя зычныя.

Рос агурок, старая вольха, сарваць ігрушу, пышны волас, не ўлавіць імгненне, вузкаватая дарога, ірваць паперу, добразычлівы гаспадар, паўз аржанішча, цягнуць волакам, белавусы дзед, гараць загон, каляровай істужкі, даглядаць агарод, цёмны завулак, імпазантная асоба, вокладка кнігі, прыехаў у аўторак, закінуў вуду, дзіцячы гоман, ад амшары, небяспечны вораг, прыгожай арабіны, з'есці вустрыцу, конская вуздэчка, іграць на дудзе, інстытуцкі сябар, вастрыць нож, над ілбом, сярэдзіна возера, прыемныя госці, аржаны хлеб, скакаць галопам.

Заданне для самастойнай работы

Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Падкрэсліце словы, у якіх зычныя і галосныя пішуцца згодна з фанетычным прынцыпам.

Вяртанне аблуднага Брыся

Дарозе ..давалася н.. будзе канца. Але і сам..й дарогі ні гра..кага зімніка паміж балоцістымі ..астравамі ні нае..джанага гасцінц.. (на)ўсцяж з..лёных баравін (у)пераме..ку з б..розовымі гайкамі (у,ў)ласна кажучы не было таму што в..лікіх дарог Брысь пазбягаў і прабіраўся на (З,з)ахад у Малое Сяло (на)цянькі па (не)прыкметных глухіх сц..жынках што ледзь угад..валіся сярод галінастага верас.. і густога палеглага баркун.. . Растлусцелы за апошні.. дні з сытым добра(ўетым) каркам ён ужо якія суткі (ў)сляпуо кружляў у (не)знаёмым ле(су,се) блудзіў па ўскрайках др..гвяністых ..мшарын і бало..цаў зарослых (не)пралазнымі курцінкамі багун.. і лахачоўнік.. .

Багун (як)раз цвіў стаяў спрэс а..сыпаны дробнымі белымі кветкамі і ад іх абманлівага (духмяна)ядавітага пах.. у Брыся (не,ня)сцерпна балела галава.

Па ..узкай даро..цы сярод ружовага верас.. матацыклет гулка затарахцеў і зразумеўшы што гаспадар уцякае Брысь вопрамец..ю глытаючы б..нзінавы дым кінуўся (у)след. Аднак бе..чы яму было ця..ка (у,ў)сё яшчэ нылі і балелі змалочаныя косці кружылася галава ён не дабег нават да грэблі стомлена паваліўся долу. Шукаючы спажывы рэшту дн.. ён правалачыўся (па)блізу балот.. і нарэ..це перад самым прысмеркам яму пашанцавала ні..ка над зямлёй у галлі густой л..шчыны ч..рнела вялікае сойчына гняздо. Брысь ускочыў на дрэўца перадушыў і з'еў сл..пых яшчэ птушанят і крыху падмацаваўшыся заначаваў тут(жа) пад л..шчынай.

Мінуў яшчэ адзін (бясконца)доўгі і нудны дзень пра..шла золкая халодная ноч і цяляючы (на)цянькі то ў яловы гу..чар то ў б..розовы падлесак Брысь (на)крысе рабіўся бывалым л..сным бадзяга.. і ў ім усё заўважней выяўляліся звычкі мацёрага драпежніка. Ён б..злітасна шкуматаў птушын..ыя гнёзд.. пудлаваў мышын..ыя норкі і будучы здабычлівы ў паляванні забыў што такое голад (у)вачаві..кі паправіўся акруглеў аж поўсць за..льснілася і самае важнае загаіліся раны і гузы перастала ныць пабітае дз..ркахом цела.

(В.Гардзеі)

Практычныя заняткі № 10

ФАНЕМАТЫЧНЫ ПРЫНЦЫП ПРАВАПІСУ

Мэта. Навучыцца вызначаць правілы правапісу галосных і зычных, заснаваныя на фанематычным прынцыпе.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. У чым сутнасць фанематычнага прынцыпу арфаграфіі?
2. Ад чаго залежыць напісанне *у-ў* у словах неславянскага паходжання?

3. Чаму для рускіх у словах тыпу *дзесяць, дзверы*, дзе для беларусаў няма арфаграм, выдзеленыя літары з'яўляюцца цяжкімі арфаграмамі?
4. З чым звязана наяўнасць выключэнняў сярод запазычаных слоў, у якіх пішуцца падвоеныя зычныя?

Заданні для самастойнай работы

1. Калі ў беларускай мове пішуцца прыстаўныя зычныя?
2. На месцы якіх літар і калі пішацца *ў*? Прывядзіце прыклады.
3. Назавіце прыстаўкі, якія заканчваюцца на *-б, -д, -з*. У чым адметнасць іх правапісу? Прывядзіце прыклады.
4. Якія асаблівасці правапісу звонкіх і глухіх на стыку кораня і суфікса?
5. У якіх словах пазіцыйнае чаргаванне канцавога прыставачнага зычнага [с] перад пачатковым каранёвым [ч] замацавалася арфаграфічна? Прывядзіце прыклады.
6. У якіх спалучэннях адбываецца выпадзенне зычных? Прывядзіце прыклады.
7. Калі пішуцца літары *дз, ц* у словах іншамоўнага паходжання? Прывядзіце прыклады.
8. Якія зычныя ў беларускай мове могуць быць падоўжанымі?
9. Калі не пішуцца падоўжаныя зычныя ў інтэрвакальным становішчы? Прывядзіце прыклады.
10. Пасля якіх зычных пішацца змякчальны мяккі знак? Якая яго функцыя?
11. У якіх граматычных формах пішацца змякчальны мяккі знак, а ў якіх не пішацца?
12. Пасля якіх зычных змякчальны мяккі знак ніколі не пішацца?
13. Назавіце функцыі раздзяляльнага мяккага знака і апострафа?
14. У чым асаблівасць правапісу раздзяляльнага мяккага знака ва ўласных імёнах?
15. Пасля якіх зычных пішацца апостраф? Калі апостраф не пішацца?

Пісьмовыя заданні

1. Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі. Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне.

Падкрэсліце словы, у якіх зычныя і галосныя пішуцца згодна з фанематычным прынцыпам.

Елка

Як н.. дзіўна але на $(П, n)$ алес..і рэ..ка дзе ўбачыш елку гэтае пераборлівае дрэва ніколі не расце на пя..чаных гру..ках і ў балотах якіх вельмі шмат на $(П, n)$ алес..і. Яна любіць тлустую і глейкаватую глебу. Таму ў маея роднай вёсцы яна рэ..кая госця нават на $(Н, n)$ авагоднія святы. З дз..цінства памятаю $(у, ў)$ школе замест елкі заўсёды на $(Н, n)$ овы $(Г, г)$ од ставілі і ўпрыгож..валі хвоею.

Рэ..ка дзе яно сустракаецца і тут каля л..снічоўкі. Цэлая града без па..леску яго ныйначай вынішчылі старых ялін цягнецца паўз рэчку Доўгую. Здалёк калі глядзіш на граду здаецца што каля чыстага белага б..рэзнічк.. апусцілася цёмная кашлатая хмара. Пады..дзеш бліжэй і калі заходзіць ас..вечвае в..рхавіны ялін вечаровае со..нца бач..ш на в..рхавінах дзіўнае дзіва на самых высокіх макаўках дрэў гараць залацістым агнём с..вечкі. Пільней прыгледз..шся і толькі тады зразумееш што гэта а..свечваюць прамен..і яловыя шышкі.

Дрэва гэтае на..та музыкальнае. Не толькі таму што ў яго в..рхавінах круглы год гучыць сімфонія ветр.. але і па другой прычыне з драўніны елак вырабляюць скрыпкі і іншыя музыкальныя інструменты. Калі я чую ў якой(небудзь) канцэртнай зале або па ра(дзіо, дыё) журботную музыку скрыпак дык мне здаецца што л..сная сімфонія елак перас..лілася ў іх душы і ц..пер у руках музыкантаў скрыпкі плач..ць аб загублен..ай долі елак аб тым далёкім часе калі ў вольным

ле(су,се) яны раслі і былі прыгожымі маладымі
ялінамі(дзяўчатамі) з доўгімі да пят з..лёнымі пл..цёнкамі кос.
(М.Капыловіч)

**2. Выпішыце асобна словы, арфаграфія якіх заснавана на фанетычным
прынцыпе, і словы, у аснове правапісу якіх ляжыць фанематычны прынцып.**

Пераязджаць, палявы, бяспрэчны, дэпутацкі, пясчаны,
беззаганны, крамлёўскі, дзевяты, прайгравальнік, выязны, расчоска,
нішчымніца, помслівы, мядзведзь, змена, мільён, цагляны, пляткар,
метал, разьбяр, у казцы, аркестровы, рашчыніць (цеста).

3. Устаўце, дзе трэба, адпаведныя літары.

кантрас...ны	карыс...лівы	капус...ны	Няме...чына	брус...атка
радас...ны	міласэр...ны	жалас...лівы	фарпос...ны	праяз...ны
хры...чоны	картатэ...ык	Смаргон...шчына	пя..чаны	у...чаць
				гутарку

Заданне для самастойнай работы

**Аформіце тэкст згодна з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі правіламі.
Вызначце стыль тэксту, абгрунтуйце ваша меркаванне. Растлумачце правапіс
арфаграм.**

Бел..русы з даўніх часоў мелі сва.. св..тыя м..сціны прытулкі
веры і надзей куды сц..каўся абдзел..ны дол...й люд шукаючы
душэўнай літас..ці і ўцехі. Адным з найбол..ш славутых такіх
куткоў былі Жыровічы з (шыр...ка)вядомым манастыром і
(цуда)творным абразом (М,м)аці (Б,б)ожай
(Ж,ж)ырові(чс,ц)кай выс..чаным на (не)вялічкай каме..най
плі..цы.

Паводле л...генды абразок той прыблізна ў 1570 год...
знайшлі пастушкі на л...сной груш.. . Здзіўле...ныя і
напалоханыя яго праме..ным ззян..ем дзеці паведамлілі аб усім
м..сцоваму паме..чыку які на тым св..тым месц.. збудаваў
(не)вялікую драўля..ную ц..ркаўку і змясціў у ёй яўлены

абразок. Калі ж (з,с)дарыўся пажар і ц..ркаўка (з,с)гарэла дзіўны абразок аб..явіўся на кам..ні побач з крыніцай. На т..м месц... узв..лі новы храм. Там зараз узвышаецца (Я,я)ўленская царква вымураван..ая ў 1672 год... .

Усе (з,с)гаданыя падзеі (з,с)вяз..ваюць з імем Солтана Ал...ксандравіча. Ён лічыцца заснавальнікам існуючай да нашых дзён праваслаўнай (Ж,ж)ырові(чс,ц)кай св..тыні што і цяпер.. прыцяг..вае шматлікіх вернікаў. Слынным была яна (не,ня) толькі на Бел..русі але і ў Літве Польшчы на (У,Ў)краіне. На св..точныя службы ў Жыровічы прых..джалі многі.. знакаміты.. в..льможы (Р,р)эчы (П,п)аспалітай і нават каралі. Так у 1644 год.. тут на б..гамоллі прысутнічаў кароль Уладзіслаў IV з жонкай у 1651-ым кароль Ян Казімір.

На...большай в...домасці дасягнулі Жыровічы ў XVII—XVIII ст..год..ях. З тым пер(ыа,ыя)дам звязана тут на...больш інт..нсіўнае ц...ркоўнае і манастырскае будаўні(ц,тс)тва.

В.Супрун

Практычныя заняткі № 11

НАПІСАННЕ СЛОЎ ЗЛІТНА, АСОБНА, ПРАЗ ЗЛУЧОК. УЖЫВАННЕ ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ.

ТРАДЫЦЫЙНЫЯ І ДЫФЕРЭНЦЫЙНЫЯ НАПІСАННІ

Мэта. Навучыцца вызначаць прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок, правілы ўжывання вялікай літары, напісання абрэвіатур і ўмоўных скарачэнняў, правілы пераносу, традыцыйныя і дыферэнцыйныя напісанні.

Пытанні для абмеркавання ў аўдыторыі

1. Якія асноўныя правілы напісання слоў разам, асобна, праз злучок?
2. Як афармляецца на пісьме прыдатак?
3. З чым звязана напісанне працяжніка паміж лічэбнікамі?
4. Якія словы пішуцца з вялікай літары?
5. Калі прозвішчы і імёны людзей могуць пісацца з малой літары?

Заданні для самастойнай работы

1. У якіх складаных назвах з вялікай літары пішацца толькі першае слова?
2. Як пішуцца назвы ордэнаў, медалёў і адзнак?
3. Як пішуцца назвы народных і рэлігійных святаў?
4. Як пішуцца назвы аўтамабіляў?
5. Назавіце асноўныя правілы пераносу слоў.
6. Назавіце правілы графічнага скарачэння слоў.
7. Ці можа літара *е* пісацца ў першым пераднаціскным складзе?
8. У якім слове напісанне прыстаўкі *з-(с-)* залежыць ад лексічнага значэння?

Пісьмовыя заданні

1. Пастаўце адпаведную лічбу: 1 – злітна; 2 – праз дэфіс, 3 – асобна).

заходне(еўрапейскі)		розна(каліберны)	
медыка(хірургічны)		камвольна(суконны)	
мала(прыкметны)		з(году)(у)год	
Леанарда(да)Вінчы		часова(абавязаны)	

залаціста(жоўты)		прэм'ер(міністр)	
высока(пастаўлены)		сарві(галава)	
грот(мачта)		(на)ляту	
глыбока(паважаны)		народна(гаспадарчы)	
дзень(у)дзень		контр(адмірал)	
(на)працягу		контр(атака)	
(на)жаль		кантра(марка)	
(па)доўгу		заходне(сібірскі)	
(паў)лімона		(за)паўцаны	
(у)абдымку		(у)рассыпную	

2. Пастаўце адпаведную лічбу: 1 – з вялікай літары; 2 – з малой літары.

(К, к)оласаўскія чытанні		(А, а)рыядніна нітка	
8 (С, с)акавіка		(З, з)аходняя Беларусь	
(А, а)хілесава пята		(К, к)аліберавы і (З, з)ёлкіны	
(Н, н)ародны паэт		(К, к)араткевічы і (К, к)лімукі	
(К, к)упалаўская прэмія		хмары з (З, з)ахаду	
(Б, б)агдановічавы вершы		(В, в)асілёва кніга	
(П, п)іфагорава тэарэма		(Б, б)арадулінскія вершы	
(М, м)інскія вуліцы		(С, с)карынаўскія першадрукі	
(М, м)урчыны кацяняты		9 (М, м)ая	
(П, п)аўночны полюс		(Дз, дз)ень маці	
стыль (Р, р)энесанс		(Дз, дз)ень адкрытых дзвярэй	
(М, м)іністр адукацыі		(А, а)ўгіевы стайні	

(М, м)лечны шлях		(М, м)іністэрства гандлю	
(П, п)алац спорту		(С, с)увораўскае вучылішча	

3. Пішуцца разам (1), праз злучок (2), асобна (3)? Пастаўце ў дужках адпаведную лічбу.

гэтак/сама	фізіка/матэматычны	/адміністрацыйна/залежны	
рыба/лоўны	паўночна/ўсходні	канцэлярска/бюракратычны	
горка/салёны	залаціста/жоўты	манументальна/скульптурны	
раз/пораз	беларуска/ўкраінскі	сацыяльна/замацаваны	
рэдка/зубы	паточна/канвеерны	інфармацыйна/аналітычны	аддзел
пасажыра/пато к	патока/падобны	інтэлектульна/багаты	
ні/аб/чым	ціха/плынны Нёман	адміністрацыйна/высланы	
/што/нішто	водна/меліярацыйны канал	свежа/замарожаная рыба	
цёмна/сіні	паўднёва/славянскі ўплыў	бесперабойнае вугле/забеспячэнне	
/абы/хто	кааператыўна/права вы	матэрыяльна/адказная асоба	
/абы/чый	вода/трывалы	/інжынерна/педагагічны	
/альфа./часціцы	востра/дэфіцытны тавар	аўтамабіле/трактара/будава нне	
/каму/як	настойлівы барэц/самбіст	аператыўна/аналітычны аддзел	
што/кольвечы/ марш/парад	/матора/рамонтны прамыслова/адсталы	практычна/непрацаздольны новы саўгас/тэхнікум	
/сёй/той	складана/злучаны сказ	сумесна/ўтворае прадпрыемства	
/які/небудзь	маторна/якарны	традыцыйна/выконваемыя справы	
узрыў/пакет	торфа/брыкетны завод	юрыдычна/незалежны	
экс/чэмпіён	унтэр/афіцэр	контр/адміральскі	
шоу/бізнес	вядомы мед/работнік	ультра/гук	
Шры/Ланка	конт/меры	паўночна/ірландскі	

4. Выпішыце нумары слоў, якія пішуцца разам.

Разам пішуцца	
---------------	--

1) <i>высока...адукаваны</i> чалавек	5) <i>Давыд...гарадоцкі</i> раён
2) <i>добра...арганізаванае</i> мерапрыемства	6) <i>сарака...васьмі...тысячны</i> жыхар
3) <i>цёмна...шэры</i> каўнер	7) <i>густа...населеная</i> тэрыторыя
4) <i>заходне...беларускі</i> дыялект	8) <i>мала...кваліфікаваны</i> работнік

5. Выпішыце нумары слоў, якія пішуцца асобна.

Асобна пішуцца	
----------------	--

1) <i>дыяметральна...процілеглае</i> рашэнне	5) <i>трыццаць...пяты</i> кіламетр
2) раён <i>Стара...дарожскі</i>	6) <i>мала...прыкметны</i> арыенцір
3) <i>ніжэй...падпісанае</i> пісьмо	7) <i>глыбока...паважаны</i>
грамадзянін
4) <i>прыгожа...аформлены</i> падарунак	8) <i>патэнцыяльна...небяспечная</i>
асоба

6. Выпішыце нумары слоў, якія пішуцца праз злучок.

Праз злучок пішуцца	
---------------------	--

1) <i>далёка...усходнія</i> сопкі	5) <i>Заходне...Беларуская</i> раўніна
2) <i>рамэн...раланаўскі</i> стыль	6) <i>празрыста...сіні</i> канал
3) <i>Буда...кашалёўскі</i> раён	7) <i>паўночна...каўказская</i> страва
4) <i>урачыста...прачытаны</i> верш	8) <i>новая плашч...накідка</i>

Заданне для самастойнай работы

Знайдзіце і запішыце 10 артыкулаў, прысвечаных праблемам беларускага правапісу, якія былі надрукаваны ў газетах, часопісах, навуковых зборніках у перыяд з 2000 па 2004 год. Вусна ахарактарызуйце 5 з іх (на выбар).

1. Гапоненка І.А. Сучаны беларускі правапіс: праблемы і перспектывы развіцця // Філагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку: Матэрыялы навук. канфер., прысвечанай 80-годдзю Белдзяржуніверсітэта (20 красавіка 2001 г.) / Адк. рэд. С.А. Важнік. – Мн.: ВТАА “Права і эканоміка”, 2001. – С. 40-42.

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

Практичныя заняткі № 12

ПИСЬМОВАЯ РАБОТА № 2

Мэта. Праверыць лінгвістычную і маўленчую кампетэнцыю студэнтаў, іх уменне карыстацца набытымі ведамі для дасягнення арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці.

1. Вызначце пазіцыі для карэляцыі звонкіх – глухіх (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – сігніфікатыўна моцная пазіцыя; 2 – сігніфікатыўна слабкая пазіцыя).

Варыянт-1

культ <u>у</u> ра	
змест	
д <u>в</u> а	
з'езд	
но <u>ж</u>	
ко <u>с</u> мас	
ко <u>т</u>	
б <u>і</u> ць	
до <u>ж</u> д <u>ж</u>	
ха <u>д</u> зьба	

Варыянт-2

чац <u>в</u> ёрты	
мо <u>х</u>	
вё <u>с</u> ка	
с <u>л</u> ава	
лу <u>г</u>	
д <u>в</u> ор	
<u>х</u> то	
бара <u>ц</u> ьба	

жы <u>ц</u> цё	
родны	

2. Вызначце пазіцыі для карэляцыі цвёрдых – мяккіх (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – сігніфікатыўна моцная пазіцыя; 2 – сігніфікатыўна слабая пазіцыя).

Варыянт-1

<u>н</u> ёс	
лю <u>б</u> лю	
са <u>д</u>	
ко <u>н</u> ь	
ва <u>д</u> зе	
се <u>м</u>	
ву <u>г</u> а <u>д</u> ь	
<u>с</u> вятло	
бра <u>т</u>	
ся <u>м</u> 'я	

Варыянт-2

<u>з</u> 'езд	
вясе <u>н</u> ні	
<u>м</u> ята	
<u>м</u> аса	
ры <u>с</u>	
<u>с</u> нег	
па <u>з</u> ней	
<u>с</u> вет	

фарба	
вiць	

3. Размяжуйце словы паводле наяўнасці – адсутнасці ў іх пазіцый нейтралізацыі фанемных адрозненняў (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – нейтралізацыя глухіх – зонкіх; 2 – нейтралізацыя цвёрдых – мяккіх; 3 – нейтралізацыя шыпячых – свісцячых; 4 – нейтралізацыя выбухных – афрыкат; 5 – пазіцыі нейтралізацыі адсутнічаюць)

Варыянт-1

расчасаць	
лічба	
пусціць	
лёгчык	
на рэчцы	
дваццаць	
загадка	
храм	
дзеткі	
ездзіць	
спадчына	
карытца	
пясчаны	
разьба	
слон	
барацьба	
бярэзнік	

наладчык	
хлеб	
ракетка	
аджыў	
адвечны	
дзве	
адцадзіць	

Варыянт-2

матчын	
ранні	
даносчык	
касьба	
віск	
купацца	
падрэзаць	
ясней	
адшчапіць	
езджу	
дарожка	
адліваць	
адчыніць	
падцягнуць	
зямяля	
бясшумны	
подпіс	

гучны	
псіхалогія	
адчапіцца	
спіць	
сведка	
расчапіць	
канверт	

4. Вызначце характар вымаўлення зычных гукаў, абазначаных падкрэсленымі літарамі (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – зычны цвёрды; 2 – зычны мяккі; 3 – варыянтнае вымаўленне)

Варыянт-1

з'явіцца	
спектр	
шчасце	
подзвіг	
пенсія	
згінуць	
пад вечар	
сфінкс	
цвік	
у бітве	

Варыянт-2

падбярэзавік	
зблізіць	
сферометр	

мяккі	
канвенцыя	
твіст	
п'яўка	
у прызме	
клён	
канспект	

5. Вызначце, ці адпавядае вымаўленне правапісу (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – вымаўленне адпавядае правапісу; 2 – вымаўленне не адпавядае правапісу)

Варыянт-1

пака(зч)ык	
чува(шс)кі	
скла(дч)ына	
жыткаві(чс)кі	
пта(шс)тва	

Варыянт-2

ма(гч)ымасць	
а(дч)ыніць	
ка(зк)а	
ду(бч)ык	
сардэ(чн)ы	

6. Вызначце паводле якога прынцыпу пішуцца падкрэсленыя літары (у правым слупку ставіцца адпаведная лічба: 1 – фанетычны прынцып; 2 –

фанематычны (марфалагічны) прынцып; 3 – дыферэнцыйны прынцып; 4 – традыцыйны прынцып)

Варыянт-1

<u>С</u> арока	
жо <u>ў</u> ты	
ва <u>қ</u> зал	
гара <u>д</u> скі	
<u>д</u> зень	
дэманстра <u>ц</u> ыя	
біблі <u>я</u> тэка	
асветле <u>н</u> ы	
<u>Б</u> лок	
дзе <u>с</u> ятак	

Варыянт-2

дзе <u>с</u> яцігадовы	
<u>М</u> аліна	
пабеле <u>н</u> ыя	
у ло <u>д</u> цы	
<u>П</u> інчук	
вучы <u>ш</u> ся	
<u>д</u> зесьці	
не <u>с</u> пакой	
мара <u>з</u> ы	
даклад <u>ч</u> ык	

7. Устаўце прапушчаныя літары

Варыянт-1

ш...рыф	эльдарад...
барт...р	лод...р
др...вяны	п...ндзаль
імпр...сары...	ш...вялюра
кр...шыць	маэстр...

Варыянт-2

банд...роль	фарват...р
лід...р	даг...туль
брут...	ж...тон
маян...з	аранж...рэя
ч...снок	поч...рк

8. Запішыце словы па-беларуску

Варыянт-1

узость	
отголосок	
уния	
отсюда	
олово	
здоровье	
объект	
семья	

въехать	
восьмью	

Варыянт-2

обложка	
уста	
Удмуртия	
ус	
опись	
трёхъярусный	
вплавь	
веселье	
интервью	
щавель	

9. Раскрыйце дужкі (закрэсліце памылковыя напісанні)

Варыянт-1

Мы цвёрда ўпэўнены, што маем сваіх (Б, б)айранаў, (Ш, ш)экспіраў, (Ш, ш)ылераў, (В, в)альтэраў (С, с)котаў;
 (С,с)таршыня выканкома;
 (З, з)аходняя (Б, б)еларусь;
 (А, а)рганізацыя (А, а)б'яднаных (Н, н)ацый;
 (К, к)упалаўскі стыль.

Варыянт-2

Шкада, што ў жыцці прыходзіцца сустракацца з (Г, г)арлахвацкімі,
 (З, з)ёлкінымі, (К, к)ароўкінымі;
 (П, п)аўночны (П, п)олус;
 (З, з)ялёны (Л, л)уг;
 (К, к)оласаўская манера;
 (Л, л)ітоўскі (С, с)татут.

10. Утварыце складаныя словы

Варыянт-1

дзве улады	
глыбокая вада	
насіць зброю	
абмен таварамі	
захад Украіны	
сярэдзіна сутак	
тры колы	
зварот крыві	
чатыры дні	
высокі ствол	

Варыянт-2

высокага гатунку	
склад зерня	
апісанне зямлі	
уладальнік тавара	
міласцівы да ўсіх	
доўгія вусы	
дробны лес	
падобны да хвалі	
ясныя вочы	

ЗМЕСТ

	С.
Пералік пытанняў да экзаменаў і залікаў.....	...3
Літаратура.....	...5
Практычныя заняткі № 1. Пісьмовая работа № 1.....	...6
Практычныя заняткі № 2 Фанема як рад гукаў, якія пазіцыйна чаргуюцца.....	...10
Практычныя заняткі № 3 Фанема як мінімальная частка фаналагічнай апазіцыі.....	..13
Практычныя заняткі № 4 Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Сістэма зычных фанем.....	..15
Практычныя заняткі № 5 Фаналагічная сістэма беларускай мовы. Сістэма галосных фанем.....	..20
Практычныя заняткі № 6 Прадмет арфаэпіі. Арфаэпічная норма.....	..24
Практычныя заняткі № 7 Праблемы варыянтнасці на фанетычным узроўні.....	..30
Практычныя заняткі № 8 Арфаграфія. Яе прадмет і задачы.....	..33
Практычныя заняткі № 9 Фанетычны прынцып правапісу.....	..37
Практычныя заняткі № 10 Фанематычны прынцып правапісу.....	..42
Практычныя заняткі № 11 Напісанне слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары. Традыцыйныя і дыферэнцыйныя напісанні.....	..46
Практычныя заняткі № 12 Пісьмовая работа № 2.....	..51